

Ungnet seeds
Ungnet seeds ngk
1912

891.99

U-66

65839-6
U-66

NOV 2011

ՅՈՒՆԿԵՍ ՍՕՒՍԵԼՆԵՆ

ՄԱԽԱՌՆՈՂ ՈԳԻՆ

Վ Է Պ

ԹԻՖԼԻՍ
1912

Հարկի Բարեբաղ Գր. Զանգեզուր

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ «Ա. Բ. Օ. Բ.» ԱՄՍԱԳՐԻ № 9

891-99

Ս-66

պ
ՏՈՂԱԿԻՄ ՍՈՂՈՎԵՐՆ *պ*

ՍԱԽԱՌՆՈՂ ՈԳԻՆ

Վ Է Պ

63

1001
3860

(Արտատպուած «Ա.Բ.Օ.Բ.» ամսագրից)

ԹԻՖԼԻՍ

Տպարան «ԷՊՕԽԱ» Մուգէյսկի պեր. № 8

1912

U-6617. *Unguis*
Unguis 21/11/17

[illegible]

9.1.10.10 U.

Ճիշտ է, հայրը դեմ է մուրացկանութեան. նա
ինքն էլ անձամբ շատ դեմ է, բայց, հասկանալով էք,

ներքին մի ձայն այլ բան է առում... Թաշախուստներ
լի ետևից ընկնես, ոչինչ չի դուրս գալ: Ուրիշ ելք:
Օրինակ՝ ի՞նչ... Ո՛չ, ո՛չ. այդ միշտ էլ կարելի է գնալ
վարժուհի դառնալ. բայց նա կոչում չունի: Միթե
մարդ իր սիրած գործին չպիտի նուիրուի: Ահա ձեզ
հարկւրաւոր վարժուհիներ: Քոյրն էլ ամուսնացաւ ու
սուցչի հետ, հէնց երկրորդ տարին ինտրիգներ, և այժմ
նա տանտիկին է: Եւ ի՞նչ վախճան ունեցաւ: Ոչ, ոչ.
նրան չի հետաքրքրում ո՛չ տանտիկին լինելը, ո՛չ վար-
ժուհի դառնալը և ո՛չ էլ որեւէ ծառայութիւն: Միթե
աղջկայ համար այլ ճանապարհ չկայ:

Եթէ նա ուզենար, շատ վաղուց կերթար այդ ու-
ղիով: Չգիտէ, ինչպէս ուրիշները, բայց նրա վրայ
տղամարդկանց ուշադրութիւնը կենտրոնացել է դեռ
այն ժամանակուանից, երբ նա 13 տարեկան էր և սո-
վորում էր գիմնազիայի հինգերորդ դասարանում: Նա
այն ժամանակ չէր կարողանում ըմբռնել, թէ ինչո՞ւ
ամեն օր յաճախում է նրանց տունը քեռորդին և նրա
հետ այնքան սիրալիր վարվում: Նա շատ սիրում էր
ձեռքի խփելու խաղը: Մադլէնը մեկնում էր ձեռքը,
քեռորդին հասցնում էր հարուածները. արիւնը տեղի
էր տալիս, մատների տեղերը զօլ-զօլ մնում էին Մադ-
լէնի լիք դաստակի վրայ... բայց Մադլէնը նորից
պարզում էր ձեռը հարուածների տակ, նորից բարձրա-
նում և իջնում էր քեռորդու ձեռքը, այս անգամ աւելի
ուժեղ թափով, աւելի յարձակողական գիրքով...

Պատահում էր, որ Մադլէնը վերջացնում էր
դասը, անցնում էր երգելով իր սիրած փոքրիկ սենեա-
կը, մօտենում էր պատուհանին. քեռորդին գրկում էր
նրան. Մադլէնը թէև զգում էր մի անսովոր յոյզ, սա-
կայն բնազդմամբ խուսափում էր. քեռորդին վազում
էր ետևից, նորից բռնում, առնում գիրկը, մօտեցնում
էր նրա այլայլուած երեսը իր երեսին... Իսկ մէկ օր—
Մադլէնը այդ չի մոռանայ—մի կատարեալ արշաւանք

ժղեց Մադլէնի շրթունքների դէմ և... համբուրեց քա-
ջաբար, Իսկ երբ վերջին դասարանում՝ առաջին անգ,
գամ հագաւ երկար դերիա, ծերունի տեսուչը նոյն իսկ
նրա երկու ձեռքից բռնեց և պտտեց նրան:

— Ինչպէս էք մեծացել, — բացազանչեց նա. — լաւ
է, լաւ. ձեզ շատ սաղում է. հիմա... հիմա պիտի ա-
մուսնանալ...

Նրա խոշոր, սևորակ աչքերը բուռն կերպով վա-
ռուեցին, ըստ երևոյթին նա էլ հրճւում էր այդ սիրա-
լիութիւններով, բայց ամուսնանալ... Նա 15 տարեկան
էր և խելքն ու միտքը դրել էր երգեցողութիւն սովո-
րելու վրայ:

Իսկ հանգամանքները շատ ծանր էին: Հայրը ջու-
թակահար, մայրը մեռած, հարսանիքներից, երեկոյթ-
ներից հօր ստացած վարձատրութիւնը չէր բաւականա-
նում տան կարիքներին: Հայրը կերակրում էր երկու
աղջկան և եթէ կարողացաւ նրանց մօցնել գիմնազիա,
այն էլ բարեգործական ընկերութեան միջոցով: Ահա
կաւարտէ ձեռ աղջիկը, ձեզ կը հասնէ: Գիտէ՞ք դա ի՞նչ
է նշանակում. նորաւարտը պէտք է օգնէ ընտանիքին:
Եւ շատ-շատ են այդ կողմը շեշտում: Երկու օր առաջ
տրամբօնիստը նոյն իսկ նրան նկատեց և ուղղակի
ասաց.

— Բախտաւոր ես, Սարգիս, լաւ աղջիկ ունես...

Եւ Սարգիսը նկատեց, որ տրամբօնիստի ձայնը
այս խօսքի վրայ հրեաց:

— Ես լսեցի, որ աղջկադ ուզում են... Լաւ է, լաւ
է, սիրուն աղջիկ ունենալը այդպէս է: Ա՛յ, կը տաս
մի հարստի, ջութակդ էլ դէն կը շարտես... Թէ չէ,
ի՞նչ է սա, գիշերները անքուն քերէ ու քերէ ջութակիդ
լարերը...

Տառն էլ շատ է ասում: Հէնց որ դայ տուն, խօսքը նոյն խնդրի շուրջն է: Ի՞նչպէս, դու էլի ուղում ես սովորել. միթէ չաւարտեցիր, վկայական չստացար. չեմ հասկանում... Ի՞նչպէս. երգ, ակտրիսա. բեմ... աջն ու խաչը ինձ հետ: Դու ինչ ես գուրս եկել, մեր ցեղում այդպիսի մէկը չի եղել. հօրդ ես քաշում... Խելքիդ տէրութիւն արա, փող, օժիտ չունես, բայց դէմք, ուսում ունես. վեր կաց, գնա. հօրդ աշխատանքի վրայ քանի մնաս:

Բայց նա մեղաւոր է միթէ, որ չի կարողանում մտքից հանել երգը... Ի՞նչպէս անել, եթէ նա այդ ձայնը չունենար... Ձէ, ասացէք, ի՞նչ անել: Եւ երբ նրան ասում են, թէ դուք ձայն ունէք, նա չի կարողանում չհամաձայնուել այդ կարծիքի հետ: Ծիշտ է, ինքը սկզբում թերահաւատութեամբ էր վերաբերվում իր ձայնին, բայց նրան լսել են յայտնի երգիչներ, երգչուհիներ. ամենքը, ամենքը միաբերան խորհուրդ են տուել մշակելու: Յայտնի երգչուհիներից մինը նոյն իսկ նամակ է տուել: Այդ էլ հօր հեռատեսութեան հետեանք էր՝ «գուցէ ապագայում պէտք կը դայ»: Այդ բոլորից յետոյ... Ո՛չ, ո՛չ. նրա ոյժից բարձր է, նա չի կարող չփայփայել այս միտքը:

«Հօրդ հացի վրայ ես...»: Բայց հայրը նրան բան չի ասում. ընդհակառակը, նա չի թողնում ոչ մի պաշտօնի: Որքան չցանկանայ, այնու ամենայնիւ աշխատում է, որ աղջիկը սովորէ... Մի կերպ նոյն իսկ աշողեցրել էր երաժշտական դպրոց: Մաղլէնը պարապել է երկու տարի... Բայց նրան մեղադրում են... Ա՛խ, Տէր Աստուած, ձեզ ի՞նչ: Իմ հայրը չի ստիպում, իսկ ինձ այդ դուր է գալիս... Յետոյ, դուք ինչո՞ւ էք իմ դատաւորը հանդիսանում... Ինքնակոչներ: Բայց ամիսոս նրա ուսուցչին տեղափոխեցին: Նորի մօտ Մաղ

լէնը չմնաց: Դա փորձում էր ձայնը այլ շփոխում: Եւ Մաղլէնը թողեց երաժշտական դպրոցը: Նրան խորհուրդ տուին մտնել ուղղակի կօնսերվատօրիա, այն էլ անպայման Պարիզի, հնար չեղած դէպքում միայն գնալ Պետերբուրգ:

Իր շրջապատողների և ազգականների մէջ նա աւելի շատ սիրում է հօրը, այն մարդուն, որ շարունակ տքնում է, գիշերները անքուն մնում և ուրիշներին դուրձացնում, և շարունակ քաշում, միայնակ: Բայց նա 40 տարին նոր է լրացրել, միթէ նրա հայրը պիտի մնայ այսպէս աշխարհից հեռացած: Նրան անբախտ կեանք է վիճակուել, վաղ զրկուել է կնոջից. նրա մօզերի մէջ դեռ մէկ սպիտակ ալիք չկայ, և օրիորդներից շատ-շատերը—նա լսել է անձամբ—ասել են՝ «Հայրիկդ ինչ լաւ մաղիր ունի...»: Մինչդեռ հայրիկը միայն ջութակը գիտէ. դրանով մեծացրել ու կրթել է իր աղջիկներին... Ծիշտ է, նա նորերս մի վերաբերու է գնել, բամբակի վրայ, հաստ վերաբերու, բայց այն էլ պարտքով. եթէ չհամաձայնէին մաս-մաս վճարելու պայմանին, հազիւ թէ կարողանար ձեռք բերել այդ արտօնութիւնը. անցեալ ձմեռ, օրինակ, երես-աստառ վերաբերով էր մնացել: Այս սեղօնին նրա թատրօն ընդունուելը դոնէ այդ միջոցը տուաւ: Բացի այդ վերաբերուից նոր ոչինչ չունի, մէկ էլ զզզուած աստառով սև սերտուկ, որ նա հագնում է թատրօն գնալու ժամանակ: Առանց սերտուկի մնալ նա չի կարող. նա առաջին ջութակն է նուագում, պէտք է սերտուկով լինի. այդ է պահանջում երաժշտական էտիկան: Շատ անգամ ճաշին հացից, թէյից դատ ոչինչ չի ունենում, բայց իր անունը հպարտութեամբ է կրում և երեսի վրայ արուեստագէտին յատուկ արտայայտութիւնը միշտ պահպանում:

Երգեցողութիւնը, երգը մի ամբողջ աշխարհ է Մաղլէնի համար... Հնա, հա էլի յիշեց... Հարկաւոր է ունենալ դաշնամուր... Երգիչն առանց դաշնամուրի... Մինչև օրս հայրիկը ջութակով է շտկում նրա նօտաները, բայց հա պէտք է ինքը անձամբ կարողանայ նուագել: Այ, այդպէս, հա ստեղծունքներին կը դարնէ, երբ կուենայ դաշնամուր... Օ, հա շատ է ուզում ունենալ դաշնամուր... Եւ հա երգչուհի, դաշնամուր, իսկական երգչուհի... Եթէ միայն տան նրան միջոց մի երկու տարի կատարելագործուելու, այն ժամանակ կը տեսնէիր, թէ հա ինչպիսի գրամատիկ-սօսքանո է...

Երբեմն նրա մտքերը շատ հեռու են թռչում: Ներան թւում է, որ ան մէկն ու մէկը բարերար է կանգնել: Սա բաւական լուրջ մարդ է, ինքը արուեստասէր, հարուստ... Մաղլէնը խնդրում է նրանից դոնէ երկու տարուայ միջոց, գէթ փոխառութեամբ:

Նրա առաջ բացվում է Պետերբուրգի կօնսերվատօրիայի մեծ դահլիճը, կապոյտ, աստղալից օճոտքով, չորս հրաշագեղ կոյսերի նկարներով, երաժշտական ստեղծագործողներին՝ Չայկովսկիի և Ռուբինշտէյնի հիանալի արձաններով: Այդպէս են նկարագրել նրան Պետերբուրգի կօնսերվատօրիայի դահլիճը, մուտքը:

Եւ այստեղ է, որ թագաւորում են և արտայայտւում գեղեցիկ ելիէջներ, նիւանսներ, ձայներ—և այդ՝ անընդհատ, անընդհատ—և շոյում նրա լսելիքը՝ ինչպէս սոխակների գիւթիչ գայլայլիկները անտառի մէջ:

Իր տուալիտի սեղանի գլխին Մաղլէնը նոյնպէս կպցրել է մի քանի պօստ-քարտեր... Ահա այս մէկը՝ յայտնի երգչուհի է: Նա դէմ գնաց հօր-մօր ցանկութիւններին. ծնողները դէմ էին իրանց աղջկայ երգելուն... Երգչուհին թողեց... և մի քանի տարի... Այսօր կայսերական բեմի վրայ է. հասկանում էք, յայտնի տաղանդ... Ահա ձեզ...

Ներս մտաւ տատը:

—Այդ ի՞նչ է, տատիդ ձեռն էլ չես գալի համարուելու:

Մաղլէնը ցնցուեց:

—Տատիկ, դուք է՞ք. չտեսայ...

—Ինձ չտեսար, ոչ ի՞նչ... Բայց էքուց-էլօր սկսուող կը պահանջէ...

—Դրա համար էլ մարդու չեմ գնում... Գիշ զգոյշ եղէք. հայրիկը բնած է...

Մութը վրայ կոխեց. ճրագները վառեցին. ձիւն է գալիս:

Մաղլէնը հագնվում է:

—Ո՞ւր ես գնում:

—Թատրօն:

—Մենակ...

—Այո: Հայրիկ, գալի՞ս էք:

—Բայց ես թատրօնից հարսանիք եմ հրաւիրուած...

—Ոչ ի՞նչ. ինձ կը ճանապարհեն:

Օպերային ներկայացումներին Մաղլէնն ունէր ձրի մուտք: Իսկ ճանապարհ գցողներ շատ կան:

Ով լինի-չլինի, տենօրը կայ ու կայ: «Ես կը... կը...գամ... օրիորդ, օրիորդ». և աչքերը վառվում են կրակով. շունչն էլ կտրվում է... Հնա-հնա-հնա... Այդ արտայայտութիւնների մէջ է հէնց տղամարդկանց հոգին: Ասա, ի՞նչ շունչ կտրուելու բան կայ: Գովում է, գովում է էլ հասակս, էլ ձայնս, էլ մաղերս. որ թողնեմ շորերս էլ կը գովէ: Այն օրը վեր կացայ, որ անցնեմ ֆօյէ, տեսնեմ՝ կանգնել է և ետևիցս երկար նայում: «Ի՞նչ էք կանգնել»,—հարցնում եմ: «Ի՞նչ հրաշալի է ձեր դերիան»... Ծիծաղս հաղիւ կարողացայ գալել: Իսկ հա շարունակ նայում էր, շունչն էլ բերնից դուրս էր գալիս, կարծես երկար ճանապարհ վաղած լինէր: Յետոյ թէ՛ «չէք դայ դրօսնելու»... Հնա-հնա-հնա... Գիշե-

ըռայ Ժամը 12-ին, թատրոնից յիտոյ, կանչում է զբաւնելու: Մերժեցի. գլուխը կախ գցեց և սկսեց ածիլած կզակը ճրմրել: «Դուք,—ասում է,— դարնան երիտասարդ շողք էք»... Լսել էք այդպիսի համեմատութիւն... Բայց յանդուգն էլ է. բարեգործականի համերգում, բեմի հտե, մօտ վազեց, բռնեց ձեռքերս և... համբուրեց: այն, այսպէս բռնեց ձեռքերիցս և համբուրեց... Յետոյ թէ՛ «այնպէս լաւ երգեցիք, որ չհամբուրել չկարողացայ, չգիմացայ»... Ի՞նչ պիտի անէի: Տղամարդուն վայել հպարտութիւն չունի: Դրանից յետոյ էլ երկու անգամ ճանապարհել է. ուղեցել է կուռս վերցնել՝ չեմ թողել: Ե՛հ, այսօր էլ թող գայ, շատ-շատ՝ մինչև դուռը գայ և ասէ՛ «Օրիորդ, յանցանք կը լինի, եթէ ձայներդ չէք կատարելագործի»...

—Տատիկ ջան, եկ քեզ համբուրեմ. դէ, ցը... կուզես՝ մահճակալիս վրայ պառկէ: Հայրիկ, պատ-բաստ եմ...

Բայց որպիսի՝ ոգևորութեամբ է նա վերադառնում թատրոնից: Աստուած իմ, եթէ կարողանային ամենքը ըմբռնել, թէ ի՞նչ հաճոյք է նա ստանում օպերային ներկայացումներից: Նրա հոգին կարծես թռչում է, սաւառնում, և նրան ամբողջապէս սլացնում են: Ուր՝ ինքն էլ չգիտէ: Միայն նա այս աշխարհում չէ, շրջապատողներից դուրս է... Սակայն այս երեկոյ դերասանուհին լաւ չերգեց... «Пиковая дама»-ն, այդ հրաշալի օպերան .. Лиза-ի արիան, այդ սքանչելի կտորը, որը Մադլէնն ինքն էլ երգել է քննութեան ժամանակ և 5 ստացել: Եւ այդ չքնադ արիան դերասանուհին փչացեց: Մադլէնը զգում է, որ իր ձայնն աւելի ուժեղ է...

Ужъ полночь близится...

А Германа все нѣтъ, все нѣтъ!...

Տի-բեմօլը... օ, բոլորովին կեղծեց... Յետոյ ինչի՞ նման էր այդ երգչուհու արտաքինը... Այն զգայուն, երազող իր սևորակ աչքերով, ճկուն հասակով, վշտով լի Լիզան մի վաճառականի կին էր դարձել: Երգչուհին գէր էր, աչքերը գորշագոյն, խոր ընկած... Fil... Միթէ ինքը... Նայեց հայելուն... Սիրուն հասակը շտկուեց ամբողջապէս. գլուխը հպարտ բարձրացաւ. նա չկարողացաւ թաղել իր ներքին հաճոյքը:

Թշերը կարմիր են. ձախ թշի վրայի մատնահարը շատ է գեղեցկացնում նրան. սակայն զարմանալի է. աջ թշի վրայ նոյն խաղը նա չի նկատում. այստեղ այնպէս խոր չի ընկնում, ինչպէս աջ թշի վրայ. շրթունքները. նա կուղէր քիչ հաստ լինէին. բայց յիշում է, որ քեռորդին, առանձնապէս, շիշտում էր նրա շրթունքների նրբութիւնը և ասում էր, թէ ընդհակառակը նուրբ շրթունքներն են գերադասելի. քիթը, եթէ քիչ նեղ լինէր, աւելի լաւ կը սաղէր. ինչ վերաբերում է աչքերին, ինքն էլ է համոզվում, որ նրանք կրակոտ են, սև, խորունկ... մաղերը, ծամերը, ափսոս կարճ են, բայց խիտ ու գանգուր են, երկու կողքերից ալիքանման թափվում են մինչև ականջները... Իսկ այդ երգչուհու աչքերը... Fil... Գորշագոյն... Ինչի՞ նման են իրօք բեմից գորշագոյն աչքերը: Չէ, Մադլէնը շատ գոհ է իր արտաքինից...

Առաւօտը եկաւ հայրը՝ յոգնած, ջարդուած: Նա հազիւ ցած դրեց ջութակը. հօր վրայից գալիս էր ծխախոտի կծու հոտ: Նա խօսել չէր ուղում. հազիւ կարողացաւ ասել՝

—Անկողինս պատրաստիր: Ա՛յ անիծուի այսպիսի աշխատանքը: 10 ժամին պիտի փորձի գնամ, նոր օպերա ենք պատրաստում:

—Գնացել էիր հարսանքատուն:

— Հաղիւ փախայ... Ի՞՞վան Պետրովիչին թողի, ինքս չգնացի: Տատիկը գնացել է...

— Այո:

Մաղլէնը խղճաց հօրը: Օ՛, երբ նա կը գառնայ կատարեւելագործուած երգչուհի, չի թողնի հօրը այդչափ աշխատել, մանաւանդ հարսանիքները ման գալ:

Եւ մի կասէր, որ Մաղլէնի հայրիկը, մի առողջ ու առողջ տղամարդ, այժմ այնպէս է յոգնել, որ գոյնը վրան չի մնացել:

— Պատրաստ է անկողինը, հայրիկ. գուցէ թէյ խմէք...

— Քսակս վերցրու սիրտուկիս գրպանից. փող շատ ունենք... է՛հ, Բարեկենդանի օրեր են. հիմա է մեր վաստակի եռուն ժամանակն է. կը գայ Մեծ-Պատը, այն ժամանակ հանգիստ կը լինենք...

Նա տուաւ սերտուկը:

— Ա՛յ, տեսնո՞ւմ ես, Մաղլէն, մարդկանց պիտի զուարճացնես, իսկ ինքդ... Ձէ, բեմը դրսից լաւ է, բայց վարագոյրի ետեւ... օ, այդ վարագոյրի ետեւ... Ժիլետս էլ վերցրու: Ձէ, չէ, չեմ ուզում քեզ յուսահատեցնել... Դէ, համբուրեմ...

Նա գնաց պառկեց:

Բայց... Մաղլէնի ձակտի վրայ ծալքերը խտացան:

Ո՛չ, ո՛չ, թողնենք այդ վարագոյրի ետեւ. միշտ կարելի է խուսափել դրանից...

ԳԼՈՒԽ Բ.

Մաղլէնը ձեռքերը դրած կողքերին՝ հողեղմայլ կանգնած է դաշնամուրի առաջ և արագ շարժումներով մէկ-մէկ ցոյց է տալիս նուագակցող գերմանացի օ-

րիորդին կորցրած տակտերը: Նրա աչքերը փայլում են ներքին յուզմունքից:

Այժմ դաշնակցող օրիորդը և մանաւանդ սրա քոյր երգչուհին սիրով չեն վերաբերվում Մաղլէնի համերգին:

Եւ ի՞նչ էք կարծում, ինչո՞ւ համար: Լոկ նրա համար, որ գերմանացի քոյրերի կօնցերտը անաջող անցաւ, լաւ եկամուտ չունեցաւ և երգչուհին ստիպուած եղաւ հրաժարուել իր համերգից: Մաղլէնը միթէ մեղաւոր է, որ տիկինը հանդիպեց անաջողութեան: Եթէ տիկինը վշտացած է, միթէ այդ հանգամանքն ստիպում է նախանձով վերաբերուել Մաղլէնին... միթէ... Եւ դաշնակահար օրիորդը այդպէս էլ արամաղրուած է. այդ երեսում է նրա նուագելուց... Երկու քոյրերն էլ խորհուրդ են տալիս յետաձգել համերգը... Խնդրեմ, նա իր սեփական խելքն ունի, մինչև անգամ հայրիկի խօսքերն այդ խնդրում նրա համար համոզեցուցիչ չեն:

Մաղլէնը որոշել է համերգը տալ այստեղ Թիֆլիսում և վերջնական համոզմունք կազմել իր արժանիքների մասին:

Նօտայի թերթը պտտուեց, քիչ մնաց ընկնէր յատակին. Մաղլէնը բռնեց և նորից շարունակեց փորձերը: Նա փորձում էր Գուսոյի բարկարօլլան: Ա՛, այդ նախանձոտ աչքերը: Քոյրերը յատկապէս այդ կտորի դէմ են. դաշնակահարը գլուխը բարձրացրեց և խորհրդաւոր նայեց հէնց այն կէտին, որտեղ Մաղլէնը պիտի դժուար գեղգեղանքին անցնէր: Օ՛, ես այնուամենայնիւ կերգեմ... Սակայն նրան թւում է, որ դաշնակահար քոյրը այնքան էլ մեղաւոր չէ. գեղգեղանքի տակտում նա շատ օգնեց, Մաղլէնն աննկատելի կատարեց... Բայց աւելի նախանձոտ է երգչուհի քոյրը: Թո՛ղ, նա այնպէս կանէ, որ այդ տիկինը կը տրաքէ նախանձից: Տիկնոջ ձայնը կանօնաւոր չէ դրած. կար-

ծես մի խոր տեղից գալիս լինի: Այդպիսի հիմունքով դրած ձայնը երբեք չի կարող մշակուել... Ահա թէ ինչո՞ւ նա յանձն չառաւ պատրաստուել հրաժշտական դպրոցի նոր վարժուհու մօտ: Սակայն ինչ ուզում էք ասէք, այսօրուայ վերջնական կրկնողութիւնը նրան աջողութեամբ է: Եթէ վաղն էլ այդպէս երգէ, էլ խօսք չունի ասելու... Թէկուզ փող էլ չմնայ, գոնէ Թիֆլիսը կը տեսնէ, թէ նա ինչ է...

Այսօր գո՛հ է Մադլէնը. ձայնը պարզ է, մաքուր... Փորձից յետոյ ոչ մի տեղ դուրս չի գայ, լաւ կը հանգստանայ, կաթ կը խմէ, խնձոր կուտէ, և կատարելապէս կը մաքրուի ձայնը: Եւ, դիտէ՛ք, Մադլէնի համերգին շատերն են սպասում հետաքրքրութեամբ: Թող մէկը որեւէ կասկածանք յայտնէ, եթէ ունի քաջութիւն: Փորձեցէ՛ք հարցնել. Ա՛յ, մէկը մինչև անգամ ասաց՝ «Ինչո՞ւ ափիշ չէք տպել. դա առնուազն 50 մարդ աւել կը բերէր»... Բայց այստեղ հայրիկը դիմադրեց, տպել տուաւ միայն ծրագիրներ: «Այսպէս աւելի լաւ է,—ասաց,—համեստ եղիր»... Իսկ իր երկրպագուները կատարեալ անհամբերութեամբ ասում են՝ «Տեսէ՛ք, փայլէ՛ք հմ... Խիստ ծափահարելու ենք»... Այդ բոլորից յետոյ կարող է արդեօք յետաձգել համերգը և ղեկավարուել լոկ դրամական հաշիւներով: Զէր կարող, չէ՛, եթէ այդ գերմանուհին ստիպուած եղաւ հրաժարուել իր համերգից, այդ դեռ չի նշանակում, որ Մադլէնն էլ պիտի հրաժարուի: Մանաւանդ ծախսերի կէսն էլ արդէն հանել է: Բայց ոչ, նա աւելորդ կասկածներ է որ տածում է դէպի քոյրերը: Այս րօպէին նա սիրալիր կերպով կը խնդրէ մի անգամ էլ կրկնել... Նախանձում է. ինչ անենք, բնական երեոյթ է. թող նախանձէ. Մադլէնը չի կարող փոխադարձաբար վատ վերաբերուել... Սակայն ինչո՞ւ համար է երգչուհին խորհուրդ

տալիս չհրգել այն կոտորները, որ Մադլէնը աւելի ծանրակշիռ է համարում: Ասում է, որ չի աջողուել... Տէր Աստուած, նա հէնց սրա համար էլ դնում է այդ կոտորները, որ լսէ հասարակաց, մամուլի կարծիքը... Նա պէտք է համոզուի իր ոյժերի մասին, պէտք է համոզուի... Այո՛, այո՛, այսպէս. այդ կը լինի առաջին և վերջին փորձը... Եւ հայրիկն էլ կը համոզուի: Գիտէ՛ք ինչ է ասում հայրիկը: Նա ասում է՝ «Զիշտ է, արժանիքներ ունես, բայց կամքիդ ոյժը...»: Սուս... կը տեսնենք այդ ոյժը: Ա՛յ, այսօր պէտք է գայ և լսէ փորձը... Նա ինքն էլ կամենում է, որ լսէ հայրիկը: Այդ մարդը զարմանալի հոտառութիւն և լսողութիւն ունի: Զուր չէր, որ ուսուցիչն էլ երբեմն ցանկանում էր նրա կարծիքները լսել... Նա շատ խստապահանջ է, բայց որ ասաց՝ «Լաւ է», վստահ երգիր...:

— Հայրիկ, եկա՛ք. սպասում եմ ձեզ... լսէք այդ բարկարօլլան... Այդ ֆինալից վախենում եմ...

— Կարող ես այստեղ կտրել, ֆինալը թողնել... Բայց երգէ լսեմ...

Մադլէնն երկիւղ դգաց. այս րօպէին հայրիկը կը թոթափէ ձեռքերը և կասէ սառն կերպով՝ «Թո՛ղ այս կտորը»...

Ի՜նչ սոսկալի գեղգեղանք է... Անխիղճ է այդ Գունօն, միթէ կարելի է այսպիսի դժուար ֆինալ տալ, այն էլ 16-երորդականով: Մադլէնը բարձրացրեց գլուխը, բայցից բերանը, նշան տուաւ օրիորդին և սկսեց.

Мол-ви, кра-са дѣ-ви-ца,
Путь намъ ку-да держать?
Челнѣ мой легокъ какъ птица,
Вѣтра не на-до жлать,
Вѣтра по на-до ждать.
Челнѣ мой ле-гокъ какъ птица,

Вѣтъра не на-до ждать,

Вѣтъ---ра не на---до ждать!

0°, նա երգեց այդ ծանր կտորը և շատ լաւ երգեց: Նա դգում է, որ հայրիկը շունչ անգամ չի քաշում, մարմնացած խողովիւն է կտրուել: Անցաւ ծանր 16-երորդականը... Նա կարմրեց և վերջացրեց:

—Շատ լաւ է,—ասաց հայրը,—միայն այստեղ, այն, այստեղ շունչդ քաշէ, այնուհետեւ...

—Ո՞րտեղ:

—Այն, այստեղ...

Եւ հայրը շեշտեց և ձայնով ցոյց տուաւ.

„Вѣтъ---ра не на---до ждать“!

—Ուրեմն երգե՛մ:

—Անպայման:

Ինչէր են անցնում Մադլէնի գլխում այժմ, դժուար է հաւատալ: Ամենից առաջ հայրը դո՛հ մնաց փորձից: Այժմ Մադլէնը ուրախ է, ուրախ: Այժմ զնում է հանգստանալու: Ո՞ւր է գլխարկը, ո՞ւր է վերարկուն...

—Ո՞ր ես գնում, օրհնած, վերարկուդ այստեղ է, —ասաց հայրը:—Հագիր, քիչ սպասիր, որ կոկորդդ հանգստանայ:

—Դուրսը ցո՛ւրտ է:

—Ո՛չ, լաւ է:

—Այլեւս փորձելու չէ՞ք,—հարցրեց գերմանուհի դաշնակահարը:

—Շնորհակալ եմ. ես վերջացրի... Իսկ ձեր քո՞րը...

—Ո՛չ, ո՛չ, ինձ հարկաւոր չէ,—ասաց երգչուհի տիկինը,—ես առաջին անգամ չէ, որ երգում եմ:

Դրսում հայրն ասաց.

—Դիտե՛ս, մեղինից դաշնամուրի փող են պահանջում:

—Ի՞նչպէս. չէ՞ որ ընկերութիւնը խոստացել էր 20 բուրլով ամեն ինչ տալ:

—Ասում է՝ 20 բուրլի միայն դահլիճն է, իսկ այժմ բերել են նոր դաշնամուր և դրա համար էլ որոշուած է 10 բուրլի: Յոյս ունէիր, որ դահլիճը ձրի տրուէր... Այժմ...

—Թողէ՛ք, հայրիկ, տուէ՛ք...

—Այն ժամանակ ոչինչ չի մնայ... Ծախքերը շատ են...

—Թող չմնայ: Մենք չենք փասուի... Տոմսակներն ինչպէս են...

—Այսօր շարունակ շրջել եմ... օ, միայն... Բայց ո՛չ, ո՛չ, Համերգից յետոյ կը խօսենք այդ բուրլովա... Դիտե՛ս, դիմեցի Մատինհանցին...

—Նա ինքն էր ասում՝ «Օրիորդ, կազմեցէ՛ք, կը նպաստենք»...

—Այո՛, բայց այժմ... ասում է՝ այս օրերս կասալից 100 մանէթ եմ բաց թողել...

—Եւ հիմա այդպիսով ուզում է հանել...

—Կարո՞ղ ես երեւակայել:

—Սիրունեանին տարէ՛ք. նա ասում էր՝ «Օրիորդ, ես ձեզ համար բարերար կը գտնեմ. եթէ չեղաւ՝ մեր մէջ կը հաւաքենք...»: Դա էլ չվերցրեց...

—Ասաց՝ այնքան շատ են տոմսակներ առաջարկում, որ... Յետոյ թէ՛ «Կինս հիւանդ է, գուցէ,—ասում է,—գանք... Աջողութիւն կունենաք,—ասում է,—կունենաք»: Մի խօսքով՝ ու՛մ պատահում եմ՝ ասում են՝ «կը գանք»... Բայց տոմսակ չեն վերցնում:

Իսկ տանը հայրը խիստ զգուշօրէն ասաց.

—Մադլէն, արդեօք չյետաձգե՛նք համերգը: Վախենում եմ՝ փասս չունենանք:

Մադլէնի աչքերը մթադնեցին, գլուխը պտտուեց:

—Յետաձգե՛նք, ասում է՛ք:

—Այո՛, յետաձգենք... Նոյն իսկ այն ընկերութիւնը...

ները, որոնց երեկոյթներին դու ձրի երգել ես, տոմսակ չառան, ասացին՝ «կը գանք», կամ...

— «Փեթակ» ընկերութեան տարւոյը:

— Զվերցրին...

Նա վայր թռաւ աթոռի վրայից և անսպասելի բարկութեամբ բացագանչեց.

— Ո՛չ, չեմ յետաձգում, ինչ ուզում է լինի:

— Գոնէ խօսք տուր ինձ, որ այսուհետեւ ձրի չես երգի և ոչ մի տեղ: Ես հաշուել եմ. դու ձրի 20 տեղ ես երգել. եթէ 10-ական բուլբուլ առնէիր, կունենայիր 200 բ., որը քեզ միջոց կը տար մի դաշնամուր գոնէ դնելու:

Մաղլէնն ուսերը վեր քաշեց և մնաց անխօս:

Այո, նա ձրի երգել է, կամեցել է իրան ծանօթացնել:

— Մի քանի երեկոյթներում երգեցէք, — ասում էին նրան, — կը լսեն, կը ճանաչեն, յետոյ կը գտնուի մի բարերար...

Այո, այո, այդպէս էին ասում: Բայց միշտ: «Ո՛չ տեսանէք»... Ես ձեր բոլոր բարեգործական ձրիակերներին... Այո, այո, կը ճմլեմ: Դուք ստիպուած կը լինէք վարձատրել, ինչպէս ստիպուած էք վարձատրել ձեր ծառային... Դուք պատրաստ էք լուռ խայթել: Դուք մի սկսնակ երգչուհու սպանել էք ուզում: Նրա ամբողջ եկամուտն էք վերցնում... Սկզբում է: Սկզբում է դահլիճի, ծառայի, դաշնամուրի վարձ... Ո՛չ, այդքանով դուք չէք բաւականանում... Իմ խեղճ հայրը ձեր համերգների, երեկոյթների համար շորեր է կտրել... Դուք չէիք սպասում, որ բեմ դուրս գալը ծախսեր է պահանջում՝ զգեստից սկսած մինչև կառքի վարձը... Այդ ձեր երեսին միայն սառը ժպիտ է բերում: Այլ ես... էլի... ի՞նչ... Նոյնպէս կը վարուեմ

ձեզ հետ. սպասեցէք մի աշոգեցնեմ և հասնեմ իմ նպատակին: Դուք կը դաք, կը բծնէք, կը խնդրէք... Բարեգործական նպատակ... աղքատների օգտին... Այո, այո, այո...

Լսուեց մի աղմուկ: Ներս մտաւ Իվան Պետրովիչը: Հայրիկին այցելում է յաճախ Իվան Պետրովիչը: Անուան մի խաբուէք. նա հայ է, միայն՝ Ռուսաստանից եկած հայ է: Նա ամուսնացած է: Հայրիկը առաջինն է եղել, որ դրդել է Իվան Պետրովիչին կլարնետ նուագելու: Դա գլխարկներ կարող էր, զինուորական ծառայութեան ժամանակ նրան գցել են՝ կազմուածքի թուլութեան շնորհիւ՝ երաժշտական խումբը, այստեղ սովորում է կլարնետ փչել: Իվան Պետրովիչը, ծառայութիւնից դուրս գալով, գլխարկներ կարելը թողնում է: Նա ունի միայն Շ կլարնետը: Հայրիկը Իվան Պետրովիչին տանում է հարսանիքներ, երեկոյթներ: Իվան Պետրովիչը նախապատուութիւն էր տալիս և սիրում էր հայրիկի հետ այցելել երեկոյթները, որովհետեւ հայրիկը աշխատում էր նուագել այնպիսի կտորներ, որոնք յարմարվում էին Շ կլարնետին: Ռուս հարսանիքներում հարկաւորվում է նուագել ժողովրդական «Барыня»-ն... Իվան Պետրովիչը միշտ նեղանում էր այդ կտորից: «Այդ անիծուած եղանակը երեք դիէզով է գրուած», — ասում էր նա, իսկ Շ կլարնետի վրայ երեք դիէզ կատարելը շատ դժուար է: Մաղլէնը շատ անգամ է տեսել, թէ ինչպէս հայրիկը ջութակով Իվան Պետրովիչին ցուցմունքներ է արել... Իվան Պետրովիչը Մաղլէնին որդու պէս սիրում էր, ուրախանում էր նրա ձայնի, աշոգութիւնների վրայ: Այսօր էլ ներս մտնելով շատ սիրալիր ասաց.

— Մաղլէն, տուր ձեռք, համբուրեմ: Գործերդ ի՞նչպէս են... Վաղը գալիս եմ. այնքան պիտի ծափա-

հարեմ: ձեռներս չեմ խնայելու...

— Հայրիկը խորհուրդ է տալիս յետաձգելու:

— Ձլինեմ, չիմանամ, — ասաց Իվան Պետրովիչը, — այս անգամ հորդ մի լսիր, ինձ լսէ. նա թերահաւատ թոմասն է...

Իվան Պետրովիչը ծիծաղում էր. աչքերը ժպտում էին: Այսօր նա քիչ աւել է արբել. հանաք բան չէ. 8 սկահակ օղի է խմել. 5-ը խմել է աննկատելի. յետոյ նկատում էր, որ ծանր է: Բայց Իվան Պետրովիչը ինքն էլ գիտէ, սակայն կուլ է տուել և 8-րդը. այժմ նա թէյի ծարաւ է...

— Նստեցէք, մենք էլ պիտի թէյ խմենք... Ես պիտի ինքնահո սարքեմ, ձու խաշեմ, բօրնի բացեմ...

— Դու նստիր, ես ինքս կը սարքեմ:

Իվան Պետրովիչը հանգիստ սրտով վերցրեց ինքնահոն, դուրս տարաւ, քիչ յետոյ վերադարձաւ թափահարելով դուռը:

— Կնիկս այսօր էլի նեղացել էր: Ելի խմել ես, — ասում է: — Այ, Սարգիսը մարդ չէ, — ասում է, — որ չի խմում...»: Գեղ ձվ ասաց, որ կնկաս գլխին թագ պահես. միշտ քեզ հաւատարիմ է խօսում: Ձէ, Մադլէն ջան, ինչպէս չխմէ մարդ: Ծիշտ է ասած՝ կնիկարմատ է, մազերը ձիգ՝ խելքը կարճ... Նրան ասեն, որ գայ, առաւօտուայ ցրտին «Барыня»-ն փչէ, փողոցէ փողոց պտտէ, տեսնեմ ինչպէս չի խմի: Այ, մազերս ճերմակեցին, կնկաս խելք սովորեցնել չկարողացայ: Ես էլ շատ կուզէի հարսանիքը վերջացրած տուն գայի, բայց չի լինում... Աշխատանքը փեսայի և աղջկայ տանն է լինում առաւօտները, հարսանիքից յետոյ: Յետոյ, իմանում ես, ինչքան հեռու ենք գնացել, քաղաքի ծայրը, ինքս էլ մենակ առաջին ձայն, առանց ջութակի... Ես էի, տրամբօնը, պիստօնը և մէկ էլ երկրորդ ջութակը... Կնկաս եթէ լսեմ, կլարնետս պիտի ցած դնեմ... Ոչ, այս կլարնետը կնկաս հետ չեմ փոխի...

է՛հ, խօսքով եղայ, ինքնահոն գնաց:

Նրանք նստեցին թէյի:

Մութը վրայ կոխեց: Հեռում մաղում էր ձիւնը. մառախուղը թանձրանում էր: Դուրսը ցուրտ էր և բամբի:

Այս գիշերն է միայն: Հասկանում էր. վաղը արդէն վճռական օր է Մադլէնի համար: Նա արդէն որոշել է համերգը չյետաձգել: Ծիշտ է, անախորժութիւնները շատ-շատ են, բայց ինչ արած... Պիտի չաջողուի նիւթականի կողմից: Ահա Իվան Պետրովիչը նրան շատ է զարմացնում: Մարդը չի յուսահատվում. նա միշտ ասում է՝ սիրում է իր կլարնետը: Ծիշտ է, Իվան Պետրովիչը մի թափառական երաժիշտ է, նա նոյն իսկ չունի անհրաժեշտօրէն կարևոր B և A կլարնետները, բայց էլի մարդը չի վհատվում. իսկ դա շատ բան է: Եւ եթէ Իվան Պետրովիչը ստիպուած է նեղութիւններ քաշել, ինքն է մեղաւոր. նա խամ երաժիշտ է: Ահա հայրը. նա ուրիշ է. այնքան էլ խեղճ աստիճանի վրայ չէ: Հայրիկին ստիպիր մնալ առաւօտները հարսանիքներում, փորձիր նրան տանել փեսի կամ աղջկայ տունը, երբէք չի գնայ... Բայց Իվան Պետրովիչի միակ արդիւնքը այդ թափառումներն են:

Իվան Պետրովիչը գնաց, հայրն էլ պառկեց քնելու: Ափսոս, որ այդ համերգը նա մի տարի առաջ չկազմակերպեց. գոնէ այսօր նա կը տար երկրորդ համերգը և գուցէ 6 ամսուայ վճարը կունենար և կերթար Պետերբուրգ, այնուհետեւ կը տեսնէր... Իսկ ա՛յժմ...

Մէկը նրան փունջ է տալիս... Սիրտը տրոփում է... Բա... Նա գլուխ է տալիս, ժպտում է, ձեռները դողում են. նա երբէք չի ընդունել փունջ. և սա նրա տաղանդի գնահատումն է... Դահլիճն էլ լինէ է... Նա արդէն 6 ամսուայ ծախսն ունի. մի համերգ էլ կը

տայ գաւառներում և... ամառը կը թռչէ, կերթայ...
— Բրաւօ, բրաւօ... bis! bis...!
Նա վեր թռաւ... Նոր նկատեց, որ աչքը բռն էր
գնացել...

ԳԼՈՒԽ Գ.

Ախ, որքան քաղցր է... Օ, Մադլէնն այսօր շա-
րունակ թռչկոտում է։ Այդպիսի երեխայութիւններ նա
երբէք չի արել։ Նա թախտից վեր թռաւ այնպիսի ա-
րագութեամբ, քիչ մնաց որ աթոռը զցէ։ Սակայն
բարձր ընկաւ աննկատելի...

Մադլէնը մօտեցաւ իր սեղանին և նայեց տպուած
ծրագրին, որը կախել էր հայելուց։ Ծրագիր, ծրագիր,
ինչ աջող ծրագիր... Առաջին կտորը՝ բարկարօլլան՝
նա երգեց. բռնն ծափահարութիւններ։ Ծիշտ է, ակօմ-
պանիմենտը սխալուեց, յետ ընկաւ երկու տակտով,
բայց այդ աննպատակ չեղաւ. նոյն օրիորդը իր քրոջը
նուագակցելիս՝ շատ կարգին չափ բռնեց... Բայց ան-
ցաւ. այժմ չարժէ դրա վրայ մտածել... Շուտով, շու-
տով պէտք է հագնուել, շրջագոյնստը փոխել, կարող են
գալ մասնակցող ընկերները։

Ով գայ-չգայ, դերասան Սալիւմանը անպայման
կը գայ։ Դուք զիտէ՞ք դերասան Սալիւմանին. նա ա-
ռաջնակարգ ոյժ է, հայ դերասանների մէջ միակ ին-
տելիգենտ, շնորհալի խաղացողը։ Նա մի խօսք չստաց
և խոստացաւ մասնակցել Մադլէնի համերգին և պահեց
խօսքը։

Պէտք է շտապել։

Նա սկսեց հագնուել և շտկել սանրուածքը։

Երէկ գիշեր համերգից վերադառնալիս քիչ մնաց
որ արտասուէր։ Աջողութիւնն անսպասելի էր։ Դուրսը
ցուրտ էր. նա փաթաթուել էր. բերանը չէր բացում,
վախում էր՝ չմըսէր։ Հայրն էլ լուռ էր, չէր խօսեցնում
զիտմամբ... Բայց սրտի մէջ մի կրակ էր թնդում։
Այժմ նա անյայտ երգչուհի չէ։ Այժմ—նա չի կասկա-
ծում—նրան ճանաչեցին։ Վաղը կը խօսեն թերթերը,
յետոյ շրջաններում... յետոյ էլի, էլի, վերջապէս՝ դուրս
կը գայ մի մեկենաս և կը տայ նրան միջոց...

Անկիւնում նրանք պատահեցին մի խմբակի. չորս
հոգի էին՝ բժիշկ, խմբագիր, միւս երկուսին չճանաչեց
Մադլէնը։ Խմբակն այնպիսի սիրալիր ողջոյններով
դիմաւորեց, որ Մադլէնն ամաչեց. իսկ երկու անծա-
նօթները նոյն իսկ ծափահարեցին։

— Խնդրեմ, խնդրեմ, օրիորդ, մի խօսէք, մի խօ-
սէք, կը մըսէք,—ասաց բժիշկը։

Նա ամուր սեղմեց Մադլէնի ձեռքը։ Հայրը շնոր-
հակալութիւն արաւ, յետոյ վերցրեց Մադլէնի թևը, և
ճանապարհը շարունակեցին։ Նա սիրում է Մադլէնին
թեմանով տանել։ Մադլէնը ձախ կուռը թեքեց, տուաւ
հօրը, իսկ ուղիկիւրը զգուշօրէն առաւ աջ ձեռքը։ Իսկ
զիտէ՞ք ինչ կայ այս ուղիկիւրի մէջ. մի սիրուն քսակ,
սաղաֆէ քսակ։ Ահա նա սեղմում է ձեռքը և ամուր
պահում։ Այդ տուաւ գեղարուեստական թերթի խմ-
բագիրը և խիստ զգուշօրէն, եկաւ բնմի հտեւ, այնտեղ
էլ յայտնեց իր գոհունակութիւնը, խնդրեց մի քանի
կենսագրական տեղեկութիւններ։ Այդ խմբագիրը խիստ
ժլատ է գովասանքներ շաղկապէ մէջ... իսկ այժմ...
Մադլէնը վերցրեց ընծան, շուռ-մուռ տուաւ մի քանի
անգամ և երկար նայեց։

Ախ, ինչ հրաշալի են սաղաֆները։ Նա զգուշօրէն
կը պահպանէ, չի բանեցնի, թէ չէ՝ կարող է կորցնել։
Միթէ այդ իրօք ինքն է ստացել իբրեւ իր տաղանդի
վարձատրութիւն...

Պէտք է այդ ծրագիրն էլ ալքօմի մէջ դնել: Երեսուն-երկուերորդ ծրագիրն է: Բայց որտեղ սա, որտեղ նախորդները: Նրանք մի-մի պատահական կտորներ են սրա-նրա հետ երգած բարեգործական երեկոյթներում, կլուբներում...

— Ես ընդ աչքի լոյսի պէս կը պահեմ: Միայն դու տուիր այն, ինչ որ ցանկանում էի: Դու չգիտես, թէ այժմ որքան ամրացած է իմ մէջ հաւատը, բայց չեմ ասում այդ ոչ ոքի: Մի կերպ կը համբերեմ, կը սպասեմ...

Նա հագնուեց. գլխի սանրուածքը, փունջը՝ շատ լաւ է, ճիշտ երէկուայ նման: Եւ մի զարմանալի կերպով երէկ նա սարքեց իր մազերը: Այդ դէպքում վարսավիրաներին նա չի դիմում:

— Սակայն փորձեմ այդ սանրը այս կողմից... Այո, այսպէս աւելի լաւ է: Իսկ այդ ծաղիկը, ո՛չ, ցրտից չի վախեցել, դիմացել է. այդ ես ստացել եմ ընկեր դերասանից: Որքան անոյշ բոյր ունի... Պէտք է ջուրը փոխել... Ափսոս որ չունեմ ծաղիկների համար յատուկ վազա... Բայց, ո՛չ, այդպէս աւելի լաւ է...

Նա ամրացրեց ձախ կրծքին մեխակի ծաղիկները, ջրով լիքը բաժակը վերցրեց սեղանի վրայից:

Դիւաւորն այն է, որ չպիտի ընկճուել, հաւատը կորցնել: Իսկ այսօր նամանաւանդ՝ երևում է ըստ ամենայնի, որ Մադլէնն ամուր կը մնայ իր հաւատի մէջ: Նա տողորուած է այն յուսով, որ աշխարհիս վրայ կան բարի և բարեացակամ մարդիկ, կան մարդիկ, որոնք գիտեն գնահատել և յարգել տաղանդը, հասկանալ գեղարուեստի հոգեպարար ոյժը: Այժմ նա պատրաստ է, կարող է արդէն ընդունել հիւրերին:

— Դու տանն ես մնալու, — հարցրեց հայրը, երբ

Մադլէնը դուրս եկաւ ննջարանից, կանխաւ մի վերջին հայեացք գցելով հայելուն:

— Այո, տանն եմ մնում: Մինչև թերթերի դուրս գալը՝ հասարակութիւն չեմ ուզում երևալ:

— Իսկ ես կերթամ... Պիտի ստանամ մի քանի ապառիկներ, թերթերն էլ կը գնեմ. երեկոյեան ժամը 9-ին՝ վաղուան թերթերը արդէն դուրս են գալիս:

— Իսկ թատրոն չեմ երթայ:

— Այսօր չէ. ես խնդրեցի, որ ազատ թողնեն ..

— Հայրիկ, բոլոր թերթերը գնէ, վրացոցը չմոռանաս... Նրանց թերթի կողմից մարդ կար՝ ասում են:

— Անպայման կը գնեմ: Դէ, մի համբոյր...

Մադլէնն ընկաւ հօր գիրկը, հայրը երկար նրան պահեց և համբուրեց:

Հայրը սովորականից դուրս ամուր համբուրեց նրան. Անկասկած է... հաւանօրէն նոյնպէս համոզուել է: Բանի որ հայրը այդպէս սիրով գրկեց, ուրեմն նա դո՛ւ է համեզդից: Նրա ձեռները կարծես թէ դողում են... Հօրից այդպիսի կարծիք... Ուրեմն նա երգչուհի է: Վերջապէս, երկու տարի է, որ չի աջողւում վերջնականապէս համոզել մարդկանց. այժմ գոնէ թող դերմանուէին իրան պատենտաւոր երգչուհի համարէ. թող նա պատենտ ունենայ, իսկ ինքը մի սկսնակ... Այդ շիկահեր դերմանուէին վատ վարուեց նրա հետ. դուէտը երգեց թէ չէ, թողեց ու անհետացաւ. նոյն իսկ մնաս-բարեւ էլ չասաց... Նախանձից. իսկ ինքը միթէ չի վարուած նախանձով դէպի կատարելագործուած տաղանդները: Ծիշտ է, բայց և այնպէս նա տեսնում է, թէ ո՞վ է իրանից բարձր կանգնած... «Տանել չեմ կարողանում թոյլ ձայն ունեցող երգիչներին. դրանք — իսկ կանայք նամանաւանդ — աւելի չար նախանձով են լինում լցուած: Թունոտներ...»: Բոլոր

այդ տեսակ անձայն երգիչներին նա խորհուրդ կը տար ծխական դպրոցներում երգեցողութեան դասեր ստանձնել. սրանց տեղը դպրոցն է, ոչ թէ բեմը:

Եկաւ Սալւամեանը. բերեց նոր ծաղիկներ:

—Օ, այդ դժուր էք, Մաղէն:

Նա համբուրեց ձեռքը:

—Ձեզ ճանաչել չի լինում: Այս ինչ գեղեցիկութիւն, փայլում էք, փայլում. ցած գցեցէք ձեր աչքերը...

—Նստեցէք, նստեցէք, թողէք հանաքները: Ես ձեզնից չափազանց շնորհակալ եմ: Դուք երէկ աննման էիք:

—Ձգացուած եմ:

—Այն ծերունու տիպը ինչ հրաշալի ներկայացրիք և առանց խօսքի... Դուք շատ հարուստ միմիկա ունէք... Բայց թողէք ձեռքս, թողէք, որ ծաղիկները ջրի մէջ գնեմ...

Մաղէնը ամօթխած ժպիտով փերցրեց փունջը:

—Հա, բնութեան երկու հրաշալիքները. կոյսն ու ծաղիկները... Այժմ ուզում էք որ լուրջ խօսեմ, համեցէք. բայց մինչև այդ էլ շատ լուրջ էի խօսում...

—Լաւ, լաւ, նստեցէք, պատմեցէք ի՞նչ են խօսում դուքսը:

—Բոլորը հիացմունքով: Այժմ աշխատեցէք, որ կէս ճանապարհի վրայ չմնաք: Իմ գնալը որոշուեց. գնում եմ Մօսկվա պարապելու, սովորելու... Գտայ մէկին և մի տարուայ ապահովութիւն ունեմ:

—Ճիշտ. ուրեմն շնորհաւորում եմ. շատ ուրախ եմ...

—Դուք էլ կը գտնէք. տարէնը երկու համբոյզ... Գաւառները, գաւառները պատեցէք... Թիֆլիսը տոնը տուաւ. դա շատ բան է... Մի վախենաք: Դուք միայն

վստահութեամբ... Տէր Աստուած, երէկ որքան գեղեցիկ էիք բեմից... Տղամարդիկ տարվում էին... Այ, այ այդ աչքերը. կարծես հասակով էլ բարձրացել էիք. և ի՞նչ սիրուն զգեստ էիք հագել... Արտաքէնը, արտաքէնը, գիտէք բեմի համար ինչքան բան է: Կանայք չեն հասկանայ. նրանք նոյն իսկ նախանձով կը գան, կասեն, թէ ձեր գրիմը լաւ չէ, սանրուածքը այնպէս չէ. ուշադրութիւն չդարձնէք, հի-հի-հի... Ինչ որ ասացին՝ լաւ չէ, այն էլ իմացէք, որ լաւ է... Այդպէս է կանանց լեզուն. ես խօս մեղաւոր չեմ...

—Իսկ տղամարդիկ... Դրանց միայն արտաքէնը տուր... Շատ ողորմելի են...

—Նո՛ւ, դուք աշխարհը փոխելու չէք: Բայց, ի՞նչ, ինչո՞ւ չենք նստում: Ձեզ մօտ կարող եմ նստել... Այսօր ես ես շատ լաւ տրամադրուած եմ: Եթէ իմ բենեֆիսին այդպէս երգէք, օ, ես ձեզ կը համբուրեմ... Հիմա չէ, հիմա չէ, մի վախենաք, յետոյ, յետոյ, իմ բենեֆիսից յետոյ, այն էլ՝ եթէ լաւ երգէք...

Մաղէնը ժպտաց, զգուշօրէն ուղղեց շրջազգեստը և աւելի խոր տեղաւորուեց թախտի վրայ:

—Ես ձեզ, Սալւամեան, նախանձում եմ: Ի՞նչպէս կարողացաք գտնել նպաստ: Ինձ թւում է, որ ես չեմ գտնի...

—Պէտք է աշխատել:

—Կին-մարդու համար դժուար է:

—Տղամարդու համար էլ հեշտ չէ:

Մաղէնը շատ է լսել, որ եթէ հարուստ տիկիններից մէկն ու մէկը դերասանին հաւանի, ապա դերութեամբ կաջողեցնէ: Նա մի սարսուռ զգաց... այդպէս... Ուրեմն դա է աւելի կարճ ճանապարհը... Ի՞նչ արած: Նա դող է զգում... Ո՛չ, ո՛չ, աշխարհը այնքան էլ խայտառակ չէ, մարդիկ էլ փչացած... Տաղանդը կը յաղթանակէ... Բայց նա աշխատեց ցրել այդ անհեթեթութիւնները: Այսօր չէ, վաղը գլուխ կը գայ, մի քիչ

էլ կը տանջուի սպասողական դրութիւնից, իսկ այնուհետեւ ուղղակի Պետերբուրգ... Միայն թէ թերթերը լաւ գրեն. այնուհետեւ մէկն անպայման դուրս կը գայ: Աստուած, լոյս գցիր մի մարդ, եթէ ոչ՝ նա ստիպուած կը լինի գնալ, մի պաշտօն ձարել. այնուհետեւ մնաս բարեւ, երգ, Չայկովսկի, Ռուբինշտէյն... Նրան թուաց, որ խօսակցութիւնը երկար ժամանակով է ընդհատուել: Մի բան ասած լինելու համար՝ նա հարցրեց.

— Ինչո՞ւ նեղութիւն քաշեցիք, ինչո՞ւ բերիք այս փունջը:

— Որովհետեւ այս ծաղիկների մէջ գտնուում եմ ձեր հմայիչ առաւելութիւնները:

— Ո՛չ, ոչ, չար մարդիկ միայն անտարբեր են դէպի ծաղիկները...

Սալիւմեանը լայն բացեց աչքի կոպերը և անյագօրէն կլանեց ծաղիկների գեղեցկութիւնը:

— Տեսէք, Մադլէն, բնութեան կատարեալ յաղթութիւն: Այդ քրիզանտեմները ինչքան հրաշալի են, այնպէս չէ՞, որ սրանց մէջ շնչում է կեանքը... Ի՞նչ է կեանքը, եթէ ոչ յարատեւօրէն աճող ոգևորութիւն և տրամադրութիւն. և եթէ մարդս զգում է իր մէջ հոգու և տրամադրութեան մշտական լարում, ինձ թւում է, որ դա է հէնց կեանքի միակ նեցուկը: Տեսէք այդ քրիզանտեմները որքան հսկարտ են. դրանք ստուերի տակ թագնուողներից չեն. բաւական է որ շարժեն գլուխները, և գոյների ինչպիսի՜ հիասքանչ խաղ, ինչպիսի՜ խաղ: Ո՞ր ծաղկի գոյների ներդաշնակութիւնը սրանց կը հասնի. այստեղ կը գտնէք ծիածանի բոլոր գոյները: Նայեցէք, օրինակ, այս մէկին. մուգ-կարմիրը փոխվում է յարդագոյնի. այստեղ կապոյտ ածխանաման շողք, այնտեղ հողագոյն, բաց-դեղին... Այս ծաղիկները կարող են ասել, որ ամբողջ աշխարհը իրանց է պատկանում, թէ արեւը, թէ ստուերը, թէ խոր ու մութ ձորերը, լեռների դագաթները, հովիտները, բոլորը,

բոլորը սրանց են պատկանում... Սա այժմ համաշխարհային մի ծաղիկ է դարձել, աշխարհի ամեն ծայրում նրան փայփայում են...

Նա վերցրեց Մադլէնի ձեռքը, նայեց ծաղիկներին, նրանց խաղերին և տարուեց նրանց գեղեցկութիւնով. նոյն տրամադրութեամբ լարեց և Մադլէնին: Յանկարծ նա ակամայ վեր թռաւ, որովհետեւ օրիորդը զգուշութեամբ յետ քաշեց իր ձեռքը: Սալիւմեանը լուռ նայեց օրիորդի աչքերին, նրա երկայն արտեանունքներին, նուրբ շրթունքներին և նկատեց, որ նրանց վրայ ընկել էին խորհրդաւոր մի խոր զգացմունքի երկիւղած ու դողդոջիւն նշաններ:

— Լաւ նայեցէք, Մադլէն, սո՛ւտ եմ ասում... այդ ծաղիկները կեանք չեն ներշնչում... Ես այլ կերպ չկարողացայ... Ես ինձ թշուառ կը համարէի, եթէ ձեր սիրած ծաղիկները չըբերէի, Հրաշալի է... օօօ... բը՛ռ... Ոչ, ոչ, ես չեմ կամենում... Շուտով պիտի գնամ... Ուրիշ յիշատակ չեմ կարող բերել ձեզ համար, չեմ կարող. ցաւում եմ... Եւ ի՞նչ, երբ դուք ևս պէտք է սովորէք... Իսկ յետոյ՝ ով գիտէ...

Մադլէնը բարձրացրեց աչքերը. նրա դէմքի գծերը յանկարծ լրջացան, բերանի անկիւններն իջան, բայց յետոյ նա իսկոյն սթափուեց:

— Այո՛, այո՛, մենք պէտք է սովորենք...

Ներս մտան հայրը և Իվան Պետրովիչը:

— Շնորհաւորում եմ, շնորհաւորում եմ... Խելօք կնկաս ասացի որ դայ, չեկաւ: Մի պահանջիր, Մադլէն, նա երէկ էլ չեկաւ... Բայց տես թէ թերթերը ինչ են գրում:

— Արդէն բերի՞ք... Խնդրեմ ծանօթանաք. դերասան Սալիւմեան:

— Շատ ուրախ եմ: Իվան Պետրովիչ, գլխարկներ

կարող և կլարնետիստ: Երէկ զուր էլ մի արտակարգ ֆուրոր արեիք:

— Բերէք, բերէք, — ընդհատեց Սալիւմեանը:

Սալիւմեանը բացեց հայերէն՝ առաջնակարգ թերթերից մէկը և սկսեց բարձր ձայնով կարդալ: Մաղլէնն ուրախութիւնից շանթահարուեց: Նա մեծ ուշադրութեամբ հետեւում էր Սալիւմեանի ձայնին, շեշտերին... Օ, նա պատրաստ է համբուրել նրան, որովհետեւ դա է, որ կարդում է առաջին նշանակալից քննադատութիւնը: Օ', նա այժմ մի նոր արժամ կը զնէ և այսօրուայ սեքնեղիաները մէկիկ-մէկիկ կը զետեղէ՝ այնտեղ: Այսօրուանից նա զգում է, որ կեանքի մի նոր շրջան է մտնում: Կեանքում նա այդպիսի ուրախ բաղէներ չի ունեցել, Նոյն իսկ այն օրը, երբ առաջին անգամ հագել էր երկար, մեծի շրջագլխատ, նա այդպիսի յոյզեր չի կրել:

Թերթերը բոլորովին շանթեցին նրան: Սալիւմեանը կարդում էր մէկը-միւսի ետեւից: Կարգաց հայոց երկու օրաթերթը, ոռոսաց երեք և մէկ էլ վրացոց թերթը... Բոլորն էլ միաբերան հիացմունք էին արտայայտում: Շեշտուած էին նաև Սալիւմեանի արտասանած ոտանաւորները: Մանաւանդ անկեղծ կարծիք երևաց հայ թերթերից մէկի մէջ: Մաղլէնի մասին այստեղ գրուած էր.

«Մաքուր, հաճելի, փաղաքշող ձայն ունի երգչուհի Մաղլէնը: Երգում է զգացմունքով, բաւական աջող արտայայտում է երաժշտական պարբերութիւնները և ազատօրէն կարդադրում է ձայնը բարձր և ստորին աստիճաններում կամ ուղիստրներում: Երգչուհին ունի իր տրամադրութեան տակ գեղեցիկ, հիմնական նիւթ, որը արդէն բաւական մշակուած է: Եւ անշուշտ ցանկալի է, որ նա հնարաւորութիւն ունենար իր ձայնը կատարելագործելու: Այդ կատարելագործութիւնը պէտք է մի կողմից շարունակի ձայնի մշակման գործը, միւս

կողմից ապա երգչուհու ձեռքը ամբողջ ռեպերտուար, որով նա կարողանայ հանդէս գալ իրբեւ երգչուհի մեծ բեմի վրայ»:

— Բրաւօ, բրաւօ, — ծափահարեց Սալիւմեանը՝ անկեղծ ուրախանալով, — շնորհաւորում եմ...

Եւ Մաղլէնը զգաց մի տաք համբոյր աջ ձեռքի վրայ:

— Դէ, կեցցես... Ասում էի, որ իմ Մաղլէնը պարզերես զուրս կը գայ: Ի վան Պետրովիչը շան հոտառութիւն ունի երաժշտութեան մէջ, ինչ անես, որ մի կլարնետ ունի... Ապրես...

Նա նոյնպէս համբուրեց օրիորդի ձակատից:

Մօտեցաւ հայրը, գրկեց և պահեց նրան երկար համբոյրների տակ:

Մաղլէնը քիչ մնաց արտասուի: Ուրախութեան այնպիսի գազաթնակէտին էր զգում իրան, որ չէր լսում նոյն իսկ, թէ ինչ է ասում հայրը:

Մինչդեռ նա շարունակ խրախուսում էր.

— Պահէ, պահէ այդ սեքնեղիաները, — ասում էր նա, — պէտք կը գան: Այո, այո, այո, ոչ մի չափազանցութիւն, բոլորը ճիշտ է, բրաւօ. զուր են մեղադրում մեր թերթերին. մարդիկ բաւականին ճիշտ ըմբռնել են...

Այդ վերաբերմունքը Մաղլէնին պատճառեց մեծ հաճոյք, այնպիսի հաճոյք, երբ մարդս զգում է, որ իր կողմն են յաղթութիւնը, ոյժը և տաղանդի առաւելութիւնը: Նրան մանաւանդ զուր եկան լրագրի այս խօսքերը.

«Ձայնը արդէն մշակուած, հարկաւոր է միայն ռեպերտուար մշակելը»...

— Օ', միթէ ճիշտ է. ուրեմն ճիշտ է, ինչ որ մինչև օրս ասում էին:

Քիչ-քիչ նա հանգստացաւ: Նա շրջապատուած է իր մտերիմներով, աջողութիւնը իր կողմն է. էլ ինչի մասին մտածէ: Ինչպէս անսպասելի կատարուեց այդ ամենը: Այն կարիքի մէջ, որ նա ապրել է այսքան տարի, շարունակ սպասողութիւնների, տանջանքների մէջ, գլխովն էլ չէր անցնում, թէ այսպէս շուտով ձեռք կը բերէ այդպիսի աջողութիւն... Արդեօք... Հափազանցութիւն չէ. գրողները տղամարդիկ են, գուցէ նրա ուրիշ արժանիքներն են տեսնում... Նրանք մի բան գիտեն նկատել կին-մարդու մէջ... յօնքեր, կուրծք, հասակ... Ախ, ինչեր է կատարվում այժմ նրա սրտի մէջ... Սակայն և այնպէս նա ուրախ է, ոգևորուած է... Ո՛չ, ո՛չ, դրանք անկեղծ են, անկեղծ. նա հաւատում է իր բարեկամներին: Եթէ սրանց մէջ և ծագում է տենչալի հակումներ, նա չի նեղանում. դա բնական է: Նա ինքն էլ գիտէ, որ օժտուած է յուզելու առաւելութիւններով: Եւ միթէ նա կը ցանկանար զուրկ լինել տղամարդկանց դուր գալու տենչից: Աստուած մի արասցէ:

Յանկարծ Սալիւմեանը հրեց Մադլէնի ձեռքն և ցոյց տուաւ հօրը, որ այդ միջոցին պատրաստում էր սեղանը Իվան Պետրովիչի օգնութեամբ:

— Այո, հայրիկը շատ է աշխատում,—ասաց Մադլէնը,— եթէ նա չօգնէր, իմ համերգը գուցէ... չգիտեմ, ոչ մի կազմակերպչական մասի մէջ չեմ խառնուել... Նա տանն էլ այդպէս է. կարգ ու կանօնի համար ինձ շատ է կշտամբում: Մեղքս ասեմ՝ չեմ սիրում տան գործերով զբաղուել:

— Իսկ այդ կօմիկը ո՞վ է:

— Կլարնետիստ է. մի շատ բարի մարդ: Հայրիկն ու նա մէկ-մէկու կանանց գլխին պսակ են պահել:

Սալիւմեանի հայեացքը կանգ առաւ Մադլէնի հրեւսին: Ինչ-որ անըմբռնելի ոյժ սեղմեց նրա կանացի սիրտը:

— Ա՛յ, շուտով, շուտով փախչեմ Մօսկվա,—յանկարծ ընդհատեց լուսթիւնը դերասանը:

Մադլէնը հասկացաւ նրան և աշխատեց նոյն ուղղութեամբ խօսքը շարունակել:

— Եւ էլ կերթամ Պետերբուրգ,—ասաց նա խիստ յուզուելով...

— Տեսէք, տեսէք, ինչպէս է ինքնաեւր բերում,—յանկարծ ասաց դերասանը.—տեսէք, ձեռներն էլ այրեց, էլի վագեց... Չէք նայում...

Ընթրիքը, թէյը շատ ուրախ անցաւ. կարծես հաւաքուել էին հարսանիքի: Իվան Պետրովիչը շարունակ աթոռն այս ու այն կողմն էր բաշում, մօտեցնում էր սեղանին և ըստ երևոյթին չէր կարողանում տեղաւորուել սեղանի գլխում:

— Այս կողմը քաշուեցէք, հայրիկ: Մի կերպ տեղաւորուեցէք: Սալիւմեան, դուր այս կողմը նստեցէք: Ի՞նչ անենք, սենեակներս փոքր է, անյարմար. սեղանը դնելու տեղ չունենք:

— Ա՛յ, ինչ անենք,—վեր կացաւ դերասանը,—ձեր տուակէտի այս սեղանը տանենք, անկիւնը դնենք. այդ սեղանն էլ կը քաշենք մէջտեղ և տեղ կը բացուի: Խնդրեմ, Իվան Պետրովիչ, օգնեցէք...

— Ձեր խաթրու՝ մօլլայի ճակատն էլ կը պահեմ: Բայց զուր էք աշխատում, կը տեղաւորուենք, պատիկ ժամում մեծ պատարագ չէն անուս... Սրտներդ լայն պահեցէք... Եղան...

— Շատ լաւ է:

— Օղի ածեցէք Իվան Պետրովիչի համար,—ասաց Մադլէնը, երբ բոլորը տեղաւորուեցին սեղանի շուրջը: Իվան Պետրովիչը հրաժարվում էր օղի խմելուց:

— Չուր ես կարծում, Մադլէն, որ ես մշտական գործածող եմ: Ուրիշ է հարսանիքի բանը, ցրտում. էն

որ խմում ես, լաւ ես փչում... Հիմա, այսօր էլ ուրիշ է հանգամանքը. քո աջողութեան համար մէկը կը խմեմ...

Միայն՝ աւելին չխնդրես...

—Այն ժամանակ մի բան վերցրէք, ես խնդրել չգիտեմ: Ախր ինչո՞ւ տիկնոջը չբերիք...

—Է՛, նա ուրիշ աշխարհի տէր մարդ է: Ա՛յ, իմ մագերը սպիտակել են, բայց էլի ոգևորուել գիտեմ...

սառը մարդ չեմ սիրում... Հայրիկդ է մեղաւոր...

—Ինչո՞ւ:

—Հարցրու իրանից:

—Տիկնոջը երկու հոգի ենք ջոկել,—ասաց հայրը:

—Բայց էլի անաջող,—ընդհատեց Իվան Պետրովիչը:

—Ինչպէ՞ս թէ երկու հոգի,—հետաքրքրուեց Սալիմեանը:

—Պատահում է,—ասաց Սարգիսը.—այս մարդը պսակուել էր ուզում, աղջիկ չէր ճարվում. սա լոյս ընկաւ. վճռել չէր կարողանում: Մենք երկուսովս գնացինք հարս տեսնելու:

—Ինչպէ՞ս:

—Այնպէս. պատուհանի տակից ծածուկ նայեցինք...

—Հն-հն-հն...,—ծիծաղեց Մադլէնը.—Ներս էլ չմտնք...

—Ի հարկէ չէ:

Բոլորը ծիծաղեցին:

—Կարճ ասեմ, մայրս չթողեց, որ իմ ուզած աղջկան առնեմ. նա փող չունէր, իսկ սա փող բերեց...

Այդ թողնենք. եղածը եղած է: Հէ՛, Մադլէն ջան: Ես դրան գիտէ՞ր ինչպէս եմ սիրում. ինչպէս իմ աղջկան: Իմ առաջ է ծնուել... Եւ այս խելօքը գիտէ՞ք ինչ առաւ. ասեմ...

—Ասա, ասա,—ընդհատեց Սարգիսը:

—Հէնց որ լսեց կնոջ ճղճողոցները, գծի նման

դուրս վաղեց: Դաւրսը մի սահմանող ունէին, որը տառում էր դէպի կտուրը: Եթէ փէշից չբռնէի, կտուրը կը վազէր... Էհ, խեղճ կինը մեռաւ. լաւ կին էր: Գիտեմ, Մադլէն. ասեմ...

—Ասա, ասա,—կցեց Սարգիսը:

—Այդ աղջկայ վրայ երկուսս էլ սիրահարուած էինք...

—Ո՞ւմ վրայ, մօ՞րս վրայ:

—Ի՞նչ է. անկարելի բան ես համարում: Բայց ես գիշեցի և գնացի այդ խելօք կնկաս պատահեցի: Այնքան խելօք է, որ մի երեսայ ծնելու էլ շնորհ չունի:

—Դուք անգաւանդ էք,—հարցրեց Սալիմեանը:

—Եղբայր, ձեռք էք առել. ինչ էք ինձնով հետաքրքրվում: Այս աղջկան թողել էք...

Հիմա, Մադլէն, մեր արտիստների ասպարէզը քեզ մեխեց, չէ՞: Օ՛, այդ արուեստը իմ կեանքս է, թէեւ ինքս քոստո կլարնետիստ եմ:

Պատահում է, մի երկու շաբաթ որ պտտ է լինում, տեղ չի լինում նուագելու, ստիպուած եմ լինում գդակներ կարել...

Խեղդվում եմ, զգվում եմ... Հանաք չանես արտիստական կեանքի հետ...

Մադլէնն սկսեց թէյ լցնել: Իվան Պետրովիչը մէկը միւսի հտակից դատարկում էր թէյի բաժակները,

այնպէս որ Մադլէնը չէր հասնում լցնելու թէյանոցը. Պարապ րօպէներում նա շատ թափանցող աչքերով դիտում էր սղամարդկանց,

թօթվում էր ուսերը, երբեմն ժպտում էր կօկետաբար: Այն, այն, այժմ նա նոյնպէս գեղարուեստի աշխարհի մարդ է:

Սպասեցէք մի-երկու տարի... Նա տեղում շարժումներ է գործում, ամբողջ էութեամբ բռնում է իւրաքանչիւր խօսքը, ըմբռնում է առանձնակի շեշտադրութիւնը...

Բոլորի մէջ ուզում է իմանալ կարծիքները: Եւ նա շատ ուրախ է, որ իրան կապուած է զգում արտիստական աշխարհի հետ: Նա

ուրախ է, որ իր հայրն էլ հոգով արտիստ է, ի վան Պետրովիչն էլ արտիստ է... Միայն ինչ-որ քմահաճոյք մէկին դրել է բարձր պատուանդանի վրայ, միւսին ցած: Բայց իրօք՝ դրանք սրտով մէկ-մէկու մօտ են... Կեանքի խորթութիւնն է խէթ աչքով նայում դրանց վրայ, սակայն դադափարը, միկնոյն կուռքը, որին պաշտում են սրանք, միացրել է, մօտեցրել է այդ փոքրիկ մարդկանց:

— Դուք գիտէ՞ք, — ասաց Մադլէնը, — ես ընծայ էլ եմ ստացել:

Նա շտապ վեր կացաւ և բերեց քսակը:

— Ումից, ումից, ի՞նչ էք կարծում. գեղարուեստական թերթի խմբագրից: Նա շատ է ցանկանում, որ ձայնս մշակեմ:

— Միթէ, — հարցրեց դերասանը:

Որքան գոհ սրտով նայում էր Մադլէնը հիւրերի տնտէջիուն, եթէ իմանաք, ի վան Պետրովիչը նոյն իսկ վեր թռաւ տեղից և քիչ մնաց որ սեղանը շուռ տար:

— Օ, Մադլէն ջան, որ այդպէս է, թէյ լցրու...:

Բոլորը ծիծաղեցին անկեղծօրէն:

Մադլէնն ուզում է մի քանի հեռանալ, շունչ քաշել: Ա՛խ, որքան նա զգացուած է: Հայրն էլ նրան համբուրեց, նա լուռ բարձրացաւ. սիրտը բաբախում էր: Դրանք հասարակ կարծիքներ չեն. բոլորն էլ արուեստագէտների կարծիք է:

«Իսկ հայրիկը, որքան նա այսօր լաւ է, կարծես 10 տարով ջահելացել է» — մտածեց իր մէջ Մադլէնը:

— Որ այդպէս է, — ասաց ի վան Պետրովիչը, — ինձ համար մի բաժակ էլ լից. և դա կը լինի երկրորդը. մի գարմանար, թէյը սիրում եմ... Շատ անգամ կի՛նս ասում է՝ «Մարդ, ի՞նչ եղար, կոկորդղ խօ՞ չի ծակուել. ինքնաեռի ջուրը պրծաւ»... Դէ, նա կի՛ն է, արագ եմ խմում՝ մի ցաւ, թէյ եմ ուզում՝ էլի ցաւ...

Այսօր շատ բան պարզուեց Մադլէնի համար: Նա կտրեց անցեալ կեանքի ամեն մի կապը: Այժմ նա ոչ ոք տեղ է բռնում երգչուհիների մէջ: Թիֆլիսը յայտարարեց իր կարծիքը. նոյն ոգևորութեամբ միաբերան գովեցին երեք կուլտուրական ազգերի թերթերը: Ինչպէս երջանիկ է նա... Նա ուզում է այժմ դուրս գալ փողոց, պատահել աւելի մեծ հոսանքի և տեսնել, թէ ի՞նչ են խօսում... Թէև այժմ շատ ուշ է, բայց դո՛նէ մի անգամ անցնէ... Մանաւանդ նա ուզում է պատահել իր հակառակորդներին. շատ չի խօսելու դրանց հետ, միայն բարեկու է և անցնելու...

ԳԼՈՒԽ Դ.

Աղքատախնամ ընկերութեան կազմած արտակարգ երեկոյթը Արտիստականի դահլիճում գրաւել է մեծ բազմութիւն:

Արտիստական Ընկերութեան դահլիճում կազմուած երեկոյթները միշտ փայլում են իրանց բազմամարդութեամբ: Միշտ ուրախ, միշտ աղմկալից... Իր շքեղ զարդարանքով, մի շարք սենեակներով, հայելապատ դահլիճով գրաւիչ է այդ շէնքը, ինչպէս մի շքեղ զարդարուած հարս: Մանաւանդ հմայիչ է գլխաւոր դահլիճը իր թանգազին գոյնզգոյն, ոսկեգօծ պատառներով, էլեքտրական առատ լոյսով, հսկայական ջահերով, հոյակապ ընդարձակութեամբ, գոգտրիկ բեմով. վերածնութեան դարի ոճով շինուած մեծ-մեծ պատուհաններով:

Բարեկենդանի օրերին այստեղի այցելողների շարքերը նամանաւանդ ստուարանում են քաղաքի ա-

ոաջնակարգ իշխաններ, վաճառականներ ներկայացուցիչներով: Սրանք այստեղի երեկոյթների անխուսափելի յաճախողներն են՝ ոմանք իրեն մշտական այցելուններ, թուղթ խաղացողներ, ոմանք պարերի, զուարճութեան սիրահարներ: Շփումն, խօսակցութիւն, թռուցիկ հայեացքներ, սրտաբուխ բացազանչութիւններ... Դահլիճի տարածութեամբ սիգածեմ քայլում են կանայք իրանց երկար փէշերով, ասեղնագործ կամ թաւշեայ զգեստներով: Թռչկոտում են դրանց հասկից ֆրակաւոր երիտասարդները, անուշ ժպիտով մօտենում, խիստ սիրալիր խօսում... Հաճոյախօսութիւն, քրնջութիւն, նուրբ, շտկուած ձևեր, կիրթ ճաշակ, անուշ ծիծաղ—բոլորը, բոլորը միախառնուած մի ընդհանուր ժխորի մէջ...

Բուն խրախճանքը սկսվում է բաւականին ուշ, երբ դահլիճը պատում են իրանց ներկայութեամբ քաղաքի առաջնակարգ տուգերը: Այդ ժամանակ սկսվում է ներկայացումը, համերգը կամ երգը կամ պարը: Տենչերի արտայայտումը, տրամադրութիւնների փոխանակումը այդ ժամանակ աւելի է աչքի ընկնում, խորանում և այդպէս մինչև առաւօտ...

Ձուարճութիւնն անծայր, անսահման: Բացվում է վարագոյրը, բազմատեսակ ճաշակի, տրամադրութեան խաղեր... Նուագում է ջութակը, դիւթում է դաշնամուրը, կլկլում է երգը, փայլում են ժպտադէմ երգիչները, շանթում են կօկետաւոր երգչուհիները... Բոլորը, բոլորը մի նպատակ ունեն՝ զուարճացնել այդ բազմատարր Թիֆլիսի beau monde-ը: Դաշնամուրը կորդում է իր ելէջներով հանդիսականների ծափերը, երգչուհին իր ձայնով, մանաւանդ աւելի իր զգեստով, ազատ շարժումներով ծայր գազաթին է վերաալացնում լարուած տրամադրութիւնները... Յետոյ միւսը. իջնում է վարագոյրը... Թնդում են ծափերը, գոչիւնները... սկսում է անցուդարձը, քննադատութիւնը... Եւ մար-

դիկ բացում են իրանց սրտերը... Գեղեցկութեան երկիրպագունները թեւանցով պտտում են իրանց հաւանածների հետ... Այստեղ խտրութիւն չկայ: Գեղեցկութեան սիրահար է ամեն մէկը՝ և՛ հասակաւորը, և՛ երիտասարդը... Եւ այդպէս միշտ, տօներին մանաւանդ, իսկ բարեգործական նպատակով կազմուած երեկոյթներին՝ ևս առաւել... Ժխոր, ժխոր, ժխոր...

Նոյնը և այսօր. Եւում է կեանքը: Սիրուն օրիորդներն իրանց սեղանների առաջ են. մէկը ծաղիկ է առաջարկում, միւսը թէյ է լցնում, երրորդը կօնֆետտի թափում... Դահլիճի մի ծայրից դէպի միւսը առանջարկ է, խնդրել է, շեշտ է՝ «բարեգործական նպատակով է»... դրանից է կախուած դպրոցի ապահովութիւնը, 120 աշակերտի կրթութիւնը. «Տուէք, տուէք, մօտեցէք, գնեցէք»... Բոլորն էլ համակրութեամբ են տրամադրուած, թէ բարի գործ են անում: Բօլէները թռչում են և հայեացքները կլանվում... Թեւանցով, սիրալիր, շնչասպառ, հոգեզմայլ հայեացքներ. մի խանդարէք... Արագօրէն դահլիճ մտաւ կարգադրիչ կանանցից մէկը: Դիւսի մազերը երկու թանձր մասերի էին բաժանուած և փնջաձև թափուած ականջների վրայ: Դէմքի վրայ երևում է մի մեծ հարցական նշան: Այս բօլէին նա կասայի մօտ էր. անմխիթար է դրութիւնը: Ինչո՞ւ: Ընկերութիւնը մեծ ջանք է թափել, կանայք շատ են ոտք տուել, բայց երեկոյթը աջողութեամբ չէ... Ժամը 11-ն է, բայց ցանկալի տուգերը չկան, այսօր քիչ են... Նա սխալուած չէ: Նա միշտ ասում էր՝ «շաբաթն է, միշտ նոյն ձևը, նոյն վիճակախաղը, համերգը...»: Նոր բան, մի նոր բան... Բայց լսող չեղաւ... Լաւ, լաւ, ոչինչ. այնքան էլ վատ չէ. ծախսերը հանուած են... Ա, այդ հիւրը, եկաւ, նայեց նրան... Ա, նա չափազանց դուրեկան տղամարդ է. սրան առանձին հրաւեր է ուղարկել:

պատուէր է... Ա՛, իմ ամուսինը որտեղ, սա որտե՞ղ...
Շուտով գնամ, եթէ ոչ՝ մեր այդ նոր երգչուհին սրան
կը գրաւէ... Այո, երգչուհի Մաղլէնը, ո՛, վտանգաւոր
ախոյեան է: Նա նրան կը կլանէ... այժմ օրուայ հերո-
սուհին է...»: Ո՛չ, Մանիշակը այնքան էլ խամ չէ. նա
չի թողնի, որ մի պատահական երգչուհի իր հակառա-
կորդը հանդիսանայ...: «Երգում ես, երգիր, բայց չափոյ
ճանաչիր...»: Նա ժպտաց, գնաց...

—

Դահլիճը ետում է: Ժխորը թնդացել է, բոլորը
տրուել են մոռացութեան. ոգևորութիւնը ուռճանում
է. վազում են մէկ-մէկու ետեւից, մտնում են կից սե-
նեակներ, խուսափում են հետախուզող հայեացքներից:
Որտեղից լոյս ընկաւ կարգադրիչներից մինը՝ յայտնի
կարճահասակ զեղեցկուհին: Գլորվում է նա՝ սիրուն
գեղանկար գնդակի նման... Օ՛, նա շարունակ ծաղիկ-
ների վաճառքով էր զբաղուած. գիշերն անցնում է,
բայց նա չի տեսել ոչ ոքի: Ո՛րտեղից նա յանձն առաւ
այդ անշնորհակալ գործը... Բարեգործական նպատակ,
հը՛... Այդ բարեգործական նպատակի շնորհիւ նա չկա-
րողացաւ գէթ մի անգամ մօտենալ իր ուզածին: Բայց
նա բանկի կառավարիչ է. քիչ բան է... Իսկ եթէ...
Ահա արդէն նա մօտենում է տիկին Սօնիկին... Օ՛,
այդ Սօնիկը քսան մարդ պիտի ձեռք գցէ. քիչ են իր
ունեցածները... Մի ամիս առաջ թողեց դերասանին,
ամբողջ ամառ ամառանոցում պրիստաւին էր ճանկել,
հիմա...: «Չէ, շնորհակալ եմ, տեսնե՞ք ո՞վ կը յաղթէ...
Իմ կառավարիչը լղար ոսկորների և կեռ բթի երկրպա-
ղու չէ... Ո՛րտեղից ընկայ այս կրակի մէջ: Էլ ոչ մի
լալ եգործական երեկոյթի մէջ չեմ խառնուելու...»: Անցաւ
մի ուրիշ գոյգ, մի կիսլանջ կին մի ու-
սուցչի հետ թխանցուկ:

— Դա էլ դժգոհ է մարդուց... Տէ՛ր Աստուած. այդ

ամուսնացած կանանցից ճանապարհ չի մնում, էլի՛...
Դրանք բոլոր ասպարէզը կլանեցին: Մարի, տեսնում
ի՞նչ...

— Ինչպէս չէ, Լիզիկ. նրանք ճարպիկ են. մենք
չենք կարողանում. շնորհ չունենք. ինչ անենք որ օ-
րհորդներ ենք... Բայց, բայց այդ հրտեղից լոյս ըն-
կաւ... Ըն, մի ոմն երգչուհի... Նա այստեղ իշխում է...
Տես, տես, բոլորի աչքերը նրա վրայ են... Հինգերորդ
աղամարդն է մօտենում: Դեռ փունջ էլ է գտացել...
Օ՛, այս ինչ բախտաւորութիւն է... Երկու օր չկայ,
ինչ որ ասպարէզ է եկել, և այդքան ծանօթութիւն...
Չէ, ես ևս պէտք է ձայնիս վրայ ուշադրութիւն դարձ-
նեմ... Ի՛նչ լաւ է բեմը, ի՛նչ հիանալի... Իջնում ես
բեմից, տղամարդիկ ձեռք են մեկնում, օգնում են իջ-
նելուց...

Եթէ ինքն էլ սովորէ երգել... Հետաքրքրական է՝
ո՞վ կը վերցնէ նրա ձեռքը իջնելուց, ո՛, շատ հետաքր-
քրական է... Միայն դատարկ-գրպաններից չլինի...

—

Մաղլէնը կանգնած է մի անկիւնում և չի կարո-
ղանում խուսափել տղամարդկանց հաճոյախօսութիւն-
ներից: Մի ժամ աւել է, որ նա երգել է ընկերութեան
համերգում, և չի աջողվում անցնել մեծ դահլիճը...
Որքան դժուար է խուսափել այդ երկրպագուններից:

— Շնորհակալ եմ, շնորհակալ եմ... Որքան քընք-
շութիւններ... Թողէ՛ք գոնէ... Բայց ոչինչ, ոչինչ...
միայն դեռ չեմ կարողանում, չեմ հաշտվում այդքան
փայփայանքների հետ...

Նա երկար վիճեց հօր հետ. մինչև որոշեց ձրի
մասնակցել ընկերութեան երեկոյթին... Որքան նրան
ծախս նստեց, այդ յիշել նա չի ուզում: Իր համերգից
մնացած 20 բուրլին նա տուաւ և մի նոր շոր կարեց.
Խօ չէր կարելի Արախտականում նոյն զգեստով երգել,

որով նա հինգ անգամ արդէն երգել է... Նու, խնդրեցին, նախագահ-հոգաբարձուն ինքն եկաւ... Ինչ անէ, երես է պէտք մերժելու... Գովում են, փաշաքշանքներ են շալլում. Տէրը իրանց հետ Համերգից յետոյ համոզուեց, որ... Հասկանում էք... Դուք կարծում էք, որ նա տարվում է էթանագին դափնիներով... Ո՛չ, նա գիտէ այդ ձրի, շալլ գգուանքների արժէքը. նրանք նոյնն են, ինչ որ գեղեցիկ աղջկայ մարմնի համար թափուած գգուանքները: Ո՛չ, նա չի կարող խաբուել այժմ այդ ծափերից, երկրպագուների գովեստներից, Բայց սա կը լինի վերջինը, վերջինը. առանց վճարի՝ ոչ երբէք...

Լսում էք գովեստները... Բայց ոչ որ չի առաջարկի նրան նիւթական նպաստ, նոյն իսկ փոխառութեամբ: Ո՛չ, նա արդէն չի հաւատում, որ լսկ տալանդը կարող կը լինի գրաւել...

Նա իրան զգում է մենակ: Աւելի լաւ է գնայ տուն: Նա շարժում գործեց, սակայն դարձեալ չաջողուեց: Նրան մօտեցաւ ընկերութեան անդամներից մինը:

— Շնորհաւորում եմ, օրիորդ, այսօր շատ լաւ երգեցիր... Ախ, եթէ մէկը գտնուէր. միթէ ոչ մի հնար չկայ... Դուք դուր էք եկել շատ-շատերին... Ափսոս որ ես միջոց չունեմ...

Մօտեցան մի քանի մարդիկ:

— Գիտէ՞ք, — շարունակեց առաջինը, — այսպէս կարելի է անել. հարուստներից սպասելու չէ. էլի օգնէ, մեղպէսը օգնէ... Հաւաքուենք մի 20 մարդ, 10—10 մանէթ տանք... Օրիորդ, ձեզ շատ է հարկաւոր: Ասում են՝ երկու տարուայ նպաստ, ախր, սա ի՞նչ բան է որ...

Մաղլէնը լսում էր, երբեմն ժպտում էր, կանգնած տեղը շարժում էր գործում: Նա պատասխանում էր հաւտ-հաւտ...

— Բայց դուք շատ դարմանալի էք երգում:

— Օրիորդ, հրտեղ էք սովորել: Ասում են՝ մի երկու տարի էք միայն սովորել:

— Շատ է ձեզ պէտք վերջնական կատարելագործման համար:

— Երկու տարի:

— Ինձ թւում է, օրիորդ, որ դա չնչին բան է. դուք լաւ էք աշխատում... Ձեր հայրն ունի այնքան ծանօթներ:

Տղամարդիկ ցրուեցին, մօտեցան կանայք:

— Այդ ինչ է, բոլոր տղամարդկանց գրաւել էք. — մօտեցաւ կարգադրիչ տիկիններից մինը. — քիչ էլ մեզ համար թողէք... Օ՛, դուք վտանգաւոր ախոյեան էք...

— Ձեր մաղերը լաւ չեն սանրուած, գնացէք ուղղեցէք. երեսներդ էլ շատ է այրվում, կարմրած է, քիչ պուդրա արէք...

— Գնանք ուրօրնի. չէ՞ք գալի. մենք գնացինք...

Կանայք թռչկոտալով հեռացան: Մաղլէնի յուզմունքը սաստկացաւ:

Այդ տիկինը, — մտքով ասաց Մաղլէնը, — սրտացաւութիւն է ցոյց տալի: Հը՛, երեսս կարմրած է... Անցեալ տարի հրաւիրում էին մի երեկոյթի մասնակցելու, սա էր, որ ասում էր՝ «պէտք է փորձել նրա ձայնը. ես պիտի լսեմ, թէ ինչպէս է երգում, և ըստ այնմ...»: Սակայն ամեն կերպ աշխատում էր հեռացնել, հասկանում էր, միայն նրա համար, որ Մաղլէնին մասնակցելու խնդրում էր տիկնոջ հոմանիւններից մինը: Նա շատ վշտացաւ և ուզում էր չերգել. նա այդ դէպքը դեռ ծածկեց հօրից. իսկ այժմ սրտացաւութիւն է արտայայտում:

Մաղլէնը, մնալով մենակ, ուղեց քիչ անցնել: Սակայն մէկը մօտենում է նրան:

Աղգային գործիչներից է, բարձրահասակ, գեղե-

ցիկ մի տղամարդ, օսլայած շքեղ շապկով: Մի սիրալիր ժպտով և առանձին շեշտով ասաց.

— Օրիորդ, նախ և առաջ իմ հրճուանքս եմ յայտնում. շատ լաւ երգեցիր: Բայց ես ձեզ զիմում եմ մի խնդրով: Մեր աղքատ դպրոցը երեկոյթ է կազմում. երկու ամսուայ ուճիկները ուսուցիչներին չեն տրուած... Սպասեցէք, ես գիտեմ, որ ձեզ ուղղակի շահագործում են: Այս պիշեր էլ, ասում են, ձրի էք երգում... Ո՛չ, ո՛չ, ես ասացի, որ ձրի չեմ հրաւիրի. գիտէք, ի հարկէ, աղքատ դպրոց, ես ասացի, որ 5 բուրլի ձեզ տան, գոնէ ձեր ձեռնոցները, կառքի ծախսն էլ է կը հանէք: Չեն հասկանում, ինչ անենք, տգէտ մարդիկ են ընկերներս. ուզում էին օր. Ստեփանեանին հրաւիրել, ես ձեր կողմը պահեցի:

Մադլէնի շունչը կտրվում էր: Ահա առաջին վարձատրութեան առաջարկը, որ նա ստանում է... Այդ էլ նրա նեղ օրերում մի բան է: Այս անգամ շոր կարելու բան չի լինի. նա հէնց... այս հինգ բուրլին կը տայ բօտինկաների պարտքին: Այսօր այդ բօտինկաներն առաջին անգամ է հագնում. երեք բուրլին տուել է, մնացել է պարտք ուղիղ հինգ բուրլի: Պէտք է գոնէ այնպէս անել, որ այդ հինգ բուրլին էլ է տրուի: Այո, հոգաբարձուն նորից պնդեց, որ հինգ բուրլին էլ փող է: Տէր Աստուած, նրա աշխատանքը վարձատրվում է, վարձատրվում է...

Նա անցաւ հոգաբարձուի հետ կից սենեակը: Նա մտածում էր, որ այժմ ճանապարհը հարթվում է. վաղը միւս օրը նա կը պահանջէ 15 բուրլի, 20 կամ 50 բուրլի... Դեռ այդ 5 բուրլին ընդունէ:

Առանձնասենեակում Մադլէնը պատահեց երեկոյթի կազմակերպիչ-նախագահին, որը հրաւիրեց նրան ընթրիքի: Նախագահը շատ սիրալիր առաջարկ արաւ.

նրա իւրաքանչիւր խօսքը շոյում էր Մադլէնի սիրտը: Հոգաբարձու-նախագահը պատմեց, որ ինքը երկրպագու է արուեստին, մանաւանդ երգին: Թիֆլիսի եղած, երգչուհիներից ոչ մէկի ձայնը այնպէս չի հաւանում, ինչպէս օրիորդին: Դրանք բոլորը առանց տեմպերամենտի են երգում: Երգեցողութիւնը դժուար բան է. այստեղ միայն ձայն ունենալը դեռ անպայման գրաւական չէ. պէտք է ունենալ լսելիք, տեմպերամենտ, զգացմունք... Յետոյ նա ասաց, որ Մադլէնի սեփական համերգից նա այնքան գոհ է մնացել, որ մինչև վերջ մնաց, որպէսզի լսէ օրիորդի նաև հայերէն երգերը... և որքան հիանալի էր «Ո՛հ, ինչ անոյշը»... Յաւում է, որ չի սպասել այդպիսի աջողութիւն, եթէ ո՛չ նա փունջ կը բերէր: Նա իր մեղքը քաւել է և փունջը մատուցել է այսօր... այսօրուայ հրաւերին էլ նա է պարտական:

— Դիտէք, օրիորդ, Արտիստականում երգելը մեծ բան է. այստեղ ամեն մարդու չի աջողվում ոտ դնել: Այստեղ լինում է Թիֆլիսի beau monde-ը. իսկ դրանից շատ բան է կախուած: Ես կաջողեցնեմ, որ ձեզ հրաւիրեն այստեղի հերթական օպերային ներկայացումներին...

Ի հարկէ, ի հարկէ, — անցնում էր Մադլէնի մտքով, — տաղանդը չի կարող չգնահատուել: Այո, ամսուս հայրիկը այստեղ չէ և չի լսում: Այժմ Մադլէնն արդէն համարվում է ուշադրութեան արժանի երգչուհի: Ահա թէ ինչ է նշանակում Արտիստականի մասնակցութիւնը: Եւ անցան այժմ տատանումները: Դժուար էր մինչև այդ աստիճանը, իր համերգը, լրագիրները կարծիքը, Արտիստականի մասնակցութիւնը... Ապագան իրանն է, ապագան իրանն է...

Աստակցութիւնն երկար տեւեց: Անցուղարձ անող կանանց և օրիորդների նախանձոտ նայուածքները կարկուտի պէս տեղացին նրա գլխին: Հասկանում էր այդ հայեացքների շարժառիթը: Մի ոմն երգչուհի խօսում է

քաղաքի յայտնի տուգներից մէկի հետ: Նա 5000 բուրլի
ուռնիկ է ստանում, ունի իր սեփական տները, ինքն
էլ... կնոջ հետ չի ապրում: Հարկաւոր է մի քաղցր
ժպիտ, և օրիորդը բախտաւորուած է... Ո՛չ, ո՛չ, մի
զարմանալի բախտի տէր է. ֆի, երաժշտի աղջիկ. հը՛,
իսկ բախտին նայէ: Տեսէք փունջը ինչպէս կօկետարար
է հոտոտում...
—

Ահա երեկոյթի հմայքը: Նա դեռ զգում է, որ
այսօր այնքան էլ տրամադրուած չերգեց, բայց այդ
գովեստները ջերմացնում են նրա սիրտը: Նա նոյնպէս
նկատում է նախանձոտ հայեացքները. մի կին մինչև
անգամ նրան մօտեցաւ:

—Մադլէն, մի րօպէ գա՛ս. քեզ բան ունեմ ա-
սելու...

Ո՛չ, նա չի մօտենայ, նա գիտէ այդ մի րօպէի
հրաւէրը ինչ զրդապատճառներից է առաջ գալիս: Տե-
սէ՛ք՝ նրա հետ էլի մի քանի օրիորդներ... Ո՛չ, նա
այժմ զբաղուած է:

—Ասացէ՛ք հէնց այստեղ, — ասաց նա, — գաղտնիք
չունեմ:

Օրիորդները կոտորուած յետ քաշուեցին: Մադլէնը
լսեց, թէ ինչպէս մէկը նոյն իսկ քրթմնջաց, միւսը
ծիծաղեց, և նրա ականջին հասաւ՝

—Ձաշողեց բաժանել: Այնպէս չի ճանկել:

Նախագահը նստած էր նրա դիմաց, աջ ձեռքը
դրած գրպանը և սպասում էր օրիորդների հեռանալուն:

—Էլի երբ էք մտադիր համերգ տալու, — հարց-
րեց նա:

—Այլ ևս ոչ մի անգամ. կը սպասեմ որ կատա-
րելագործեմ ձայնս, յետոյ...

—Գիտէ՛ք, ես ձեզ խորհուրդ կը տայի ժամանակ
չկորցնել, գտնել մէկ բարերար. ինչ է որ, ձեզ հար-

կաւոր կը լինի շատ-շատ 2000 բուրլի:

—Բայց ռիտեղից, երբ չի ճարվում:

—Հեշտ է:

—Հեշտ է, բայց չեմ կարողանում ճարել:

Ընթրիքը հասարակներից չէր: Բերին տապակած
ճուտ, ֆիլէ, միլդ, լիմօնադ, գինի: Նախագահը սիրա-
ւիր կերպով ածեց գինին, առաջարկեց: Մադլէնը մեր-
ժեց գինին, ընդունեց լիմօնադը:

—Ձեզ հետ երգեց և օր. Ստեփանեանը: Բանի
նման չէ, տեմպերամենտ չունի: Դուք... Ի՛նչ համե-
մատութիւն...

Մադլէնը փունջը դրեց սեղանի վրայ, վերցրեց
դանակը, կտրեց միւսը... Նա ուրախ էր, աչքերի մէջ
փայլը սաստկանում էր, պարզեցնելով նրա ամբողջ ար-
տայայտութեան մի սքանչելի և վառվռուն գոյն:

—Խմեցէ՛ք մի բաժակ գինի, սա շատ լաւն է...

Աստուած կարժանացնէ, մի-երկու տարուց յետոյ ձեզ
կը լսենք Արքունական Թատրօնի բեմից: Անիրագոր-
ծելի չէ: Դուք մեր բոլոր երգչուհիներին կը գերազան-
ցէ՛ք: Դուք ռիտեղ կողգէիք սովորել:

—Դո՛ւն է Պետերբուրգ, որովհետեւ Պարիզը անմատ-
չելի է:

—Ինչո՞ւ. կարծում էք Պարիզ ապրելը աւելի
թանկ է. չկարծէք. միւնտյնն է, ինչ որ Պետերբուրգ:

Բերին սուրճ: Խօսակցութիւնը նոյն նիւթի շուրջը
պտտուեց երկար:

—Այո՛, այո՛, մենք ձեզ կը տեսնենք Արքունական
Թատրօնի բեմի վրայ: Երկու տարին աննկատելի
կանցնէ...

Նախագահը որպէս թէ անզգուշութիւնից դիպաւ
Մադլէնի ձեռին: Մադլէնը վեր թռաւ. այդ բանը ան-
նկատելի չմիաց նախագահի կողմից:

—Այո՛, այո՛, գտնվում է մէկը և...

—Օ, չեմ հաւատում. այժմ շատ դժուար է բարերար գտնելը:

—Իսկ եթէ ես ձեզ համար գտնեմ... Գիտէ՞ք, այստեղ մէկը կայ...

—Այստեղ,—հետաքրքրութեամբ հարցրեց Մադլէնը:

—Ինչո՞ւ էք դարմանում... Ձեզ ասում եմ՝ սա Արտիստիկ Ընկերութեան դահլիճն է. այստեղ են լինում արուեստի սիրահարները: Եւ ես կարող եմ աշողեցնել...

—Դուք կատակ էք անում:

—Ինչո՞ւ: Միթէ դուք չէք գտնում ձեր մէջ լուրջ արժանիքներ:

Մադլէնն աչքերը հանդարտ ցած գցեց. նա մի անսովոր հայեացք նկատեց նախագահից:

—Գիտէ՞ք, օրիորդ, երգչուհին, դերասանուհին պիտի ազատ լինի նախապաշարմունքներից,—հանգիստ կերպով շարունակեց նախագահը:—Ի՞նչ է երգչուհին. նա պէտք է անպայման ունենայ դիրքաւորներից մէկի համակրութիւնը... Բոլորն էլ այդպէս են... Այստեղ պէտք է կաշառել ռեցենզիւտներին, ռենսուալ նուէրներ, ծափահարողներ... Ամեն ինչ կախուած է նրանից, թէ ո՞վ է դրանց կազմակերպում. իսկ այս դէպքում նշանակութիւն ունի...

Նա իջեցրեց ձայնը և շատ սիրալիւր քնքշութեամբ վերցրեց օրիորդի ձեռքը այն բալէին, երբ Մադլէնը ուղեց փունջը վերցնել սեղանի վրայից: Մադլէնը ցնցուեց. նա զգաց, որ սառնում է երեսը, իսկ սրտի տակ մի աներևոյթ ձեռք ուժգին հարուած հասցրեց: Նա կարող էր միթէ սպասել այդպիսի դատողութիւն ըստ երևոյթի մի լուրջ մարդուց, մի կուլտուրական հիմնարկութեան նախագահից: Ուղեց մի հարց տալ, սակայն խօսքերը չէին դուրս գալի: Նա մոռանում էր նոյն իսկ ասելիքը, որը մի բալէ առաջ ծագում էր նրա

պիտում: «Երգչուհին էլ մարդ է, տէրը իր տրամադրութիւնների» — ուղեց նա միայն ասել, բայց չկարողացաւ: Տեսնենք այնու ամենայնիւ ո՞վ է այդ մարդը. դուցէ նա սխալվում է: Նախագահը ժպտալով կճպեց խնձորը, վերցրեց դանակի ծայրով մի կտոր և տուաւ Մադլէնին: Մադլէնը վերցրեց և պահեց ձեռքում: Նա չի կարողանում մի խօսք ասել ի պաշտպանութիւն իր անսակէտների... Իսկ նախագահի աչքերը վառվում են, վառվում են, վառվում են...

—Այդ մարդը յանձն կառնի,—ասաց նա,—տալ ձեզ երկու տարուայ ապահովութիւն: Ուզում էք՝ նոյն իսկ գնացէք Պարիզի կոնսերվատօրիան... Նրա համար երկու-երեք հազարը ոչինչ բան է... Մտածեցէք, միթէ սա վատ է... Դուք միայն պիտի որոշէք հրաժարուել նախապաշարմունքներից... Ձեր միակ առաջն բաւական է...

—Մադլէնն աւել չկարողացաւ լռել. նա բացադանչեց.

—Ո՞վ է այդ մարդը:

— Ձեր խոնարհ ծառան, ձեր փայլուն տաղանդի, հրեշտակային գեղեցկութեան հլու երկրպագուն, ձեզ այդ փունջը մատուցանողը... Առաջիկայում դուք ինձնից կը ստանաք մի փառաւոր ծաղկեայ քնար... Հաւատացէք, որ ձեզնից մեծ զոհաբերութիւն չեմ պահանջում... Բոլորը կեղծ-պայմանականութիւններ են...

Մադլէնը հպարտութեամբ վեր կացաւ. թողեց նոյնիսկ փունջը սեղանի վրայ:

—Ներեցէք, դուք վերաւորուեցի՞ք. ես խօսքս յետ եմ աւնում... Բայց դուք ցոյցեր մի անէք. այստեղ նայում են. փունջը վերցրէք...

Մադլէնը վերցրեց փունջը, հեռացաւ խիստ դժգոհ, մեքենաբար պարզելով իր ձեռքը: Բաղմաթիւ աչքեր ուղղուեցին գէպի նա:

—Շնորհակալ եմ,—ասաց նա:

Մտնելով դահլիճ, նա պատահեց այն պարոնին, որը առաջարկում էր հինգ ըուբլով երգել:

—Օրիորդ... ներեցէք... դուք գնում էք...

—Այո:

—Չէ՞ք կարող քիչ մնալ. մենք այս բալէիս պիտի վճռենք երեկոյթի օրը, ձեզ էլ ի դէպ կը հաղորդենք...

—Ո՛չ, ո՛չ, ես չեմ երգի:

—Ինչո՞ւ, քիչ է 5 ըուբլին. նո՛ւ, կաշխատեմ աշուղեցնել 10.

Եթէ մի խօսք ևս ասուէր, Մադլէնը պիտի մեծ վիրաւորանք հասցնէր. բոլորը, բոլորը թափէր այդ կեղծ-արուեստասէրների գլխին, բայց... Մադլէնը կարիք չհամարեց: Նրա համար պարզ է. առաջ գնալու, խրախուսանք գտնելու համար այդ հասարակութեան շրջանում՝ պէտք է ապրել սրանց կեանքով... Իսկ ի՞նչ է դրանց կեանքը... Բաւական է, նա այժմ գիտէ...

—Վերցրէ՛ք 10 ըուբլի, օրիորդ, այդ 5 ըուբլին էլ ինձնից եմ տալիս...

Մադլէնը ծիծաղեց:

—Որոնեցէ՛ք ձրի երգչուհիներ:

—Եւ կը գտնուի, օրիորդ, մի զարմանաք: Օր.

Ստեփանեանը քիչ թոյլ կերգէ, բայց կերգէ. ո՞վ է հասկանում: Դուք կարծում էք՝ 10 ըուբլին փող չէ՞: 10 ըուբլով թուրքական երգիչների խումբ է դալիս՝ 6 հոգուց բաղկացած: Մենք բարեգործական նպատակով ենք կազմում, շուայել չենք կարող... Ո՛չ, ո՛չ, — դիմեց նա մօտը կանգնած ընկերոջը, — Սիմօն, աւելի լաւ է այդ կտորը թողնենք. թող երգ չլինի. 10 ըուբլին էլ դրպաններումս կը մնայ. 10 ըուբլով երկու աշակերտ կարելի է հագցնել...

Այլևս ինչ խօսեցին, Մադլէնը չլսեց. նա արդէն հեռացել էր: Եթէ նա լսէր հօր խօսքը, չէր էլ լինի այստեղ եկած: Բայց նրան ուսացին՝ Արտիստիկի կարծիքը մեծ նշանակութիւն ունի... Ո՛չ, նա չի կարող

համաձայնուել նամուսի վաճառքին: Ինչո՞ւ, ինչո՞ւ նա այստեղ եկաւ: Հասկանում էք, ինչպիսի զոհաբերութիւն են պահանջում... երկու-հազար ըուբլի են տալիս...

Նրան թուաց, որ էլեքտրական լոյսը նուազում է, հանգում է... Միթէ հանգում է... Սոսկալի է...

—Ցոյց տուր գոնէ փունջը, — ասաց այն օրիորդ-ներից մինը, որը սեղանի մօտից ուզում էր հեռացնել Մադլէնին: — Դու չե՞ս թողնի մէկ ծաղիկ հանեմ, այ, այդ փոքրիկը... Չէ՞... Ի հարկէ, հասկանում եմ, երգչուհու համար փունջը, ինչպէս պատանու համար բեխերը...

Այդ ցոյցը Մադլէնին թուաց շատ վիրաւորական: Յանդուգն... Սակայն նա մի չոր հայեացք դրեց և մի արհամարհական շարժումով շուռ եկաւ ու անխօս հեռացաւ:

—Օհօ... ինչ մեծամտութիւն, — հեղնեցին նրան. — երգչուհի է դարձել, այլ ևս իրայիններին չի ուզում ճանաչել...

Մադլէնը սանդուղների վրայ է: Այստեղի շքեղ հայելիները անդրադարձրին նրա պրօֆիլը, բայց Մադլէնն այդ չնկատեց: Միայն՝ երբ իջաւ մի քանի աստիճան, մեքենաբար աչք պցեց դիմացի հայելուն և ցնցուեց... Օր. Ստեփանեանը կանգնած էր հայելու առաջ և խօսում էր նախագահի հետ: Օրիորդի աչքերը վառ ցայտում էին մի բոսորական ցոլքով, երեսի ժրպիտը արտայայտում էր իր սեռի բուռն հեշտանքը...

Մատլէնը շունչը հազիւ դապեց, բռնքերի մէջ դարկեր զգաց: Սանդուղի վրայ անդադար իջնում ու բարձրանում էին: Մէկը մօտեցաւ և առաջարկեց իր պատրաստականութիւնը ճանապարհ գցելու: Մադլէնը մերժեց, խնդրեց միայն կառք կանչել...

Ճանապարհին քիչ մնաց լաց լինի: Հայրիկի ասածները... բայց Մադլենը միշտ ջրում էր, ջրում էր, հնացած դադափաբներ էր համարում... Իսկ ախժամ... Ձեռն կատարվում նրա ասածները... Նրա ճանապարհը փռուած է... Եթէ նա վճռի ոտնատակ տալ... Ի՞նչ են դրանք. լոկ նախապաշարմունքներ... Նախագահը պատրաստ է տալ նոյն իսկ 3000 բուրլի, հասկանում էք, 3000 բուրլի, գուցէ և աւել...

Տան դուռը բացեց հայրը:

— Օ, փունջ ես ստացել, շնորհաւորում եմ: Ուրեմն աջող էր...

— Վաղը կը խօսենք, հայրիկ, գլուխս շատ է ցաւում, շատ յոգնած եմ...

Նրա գլուխը պտտվում է... Օ, այդ թախտն էլ ինչ անտանելի է ճրթում... Տատն է ուրեմն հիւր եկել, շարունակ շարժվում է անկողնում... Գոնէ հանգիստ ընէ... Գոնէ ընէ... քնէ... Սակայն նա չի կարողանում ընել: Նա զգում է գլխի մի անտանելի ցաւ. այժմ կողքերն էլ են ցաւում անկողնում շարունակ շուռ ու մուռ գալուց: Ահա թէ ինչ տեսաւ նա, ինչ խոստացան նրան գեղարուեստի սիրահարները... Պէտք է քեզ ծախեալ... Մի քայլ է միայն. ընդունէ, և այն ժամանակ երկու տարուց յետոյ նա ոտք կը դնէ Արքունական թատրոնի բեմի վրայ... Այն ժամանակ յայտնի, փայլուն ասող... Չգուցիւնէր... Բայց ինչ անէ, երբ նա բռնուն կերպով ցանկանում է կատարելագործուել... Ասացէք, ասացէք...

Եւ դարձեալ նա շուռ-մուռ եկաւ մահճակալի վրայ: Ուրեմն ամեն մի գեղեցիկ դադափաբ, անմահ գործ պէտք է գնահատել քմահաճոյքով, անձի գնով... Յետոյ... Ապա ինչո՞ւ են նրան մինչև օրս հաւատացրել, որ մեր մէջ ծաղկում է գրականութիւնը, թատրոնը, երգը... Տուէք ուրեմն տաղանդին դարգանալու միջոց: Միջոց... Իսկ օրիորդ Ստեփանեանը... Միթէ...

Նրա ձայնը... նա նոյն իսկ հազիւ է վերցնում վերին բեգիստրի 501-ը, ձայնն էլ միշտ երեւում է, բայց սովորել է չորս տարի... Իսկ նրան ասում են, որ նա էլ կերգէ. ո՞վ է հասկանում այդ նրբութիւնները... Կերգէ... Նա սեղմեց բարձր և ուժգին հարուածով նորից գնդացրեց: Նա խեղդվում է. օդ, օդ, օդ... Նորից ճրթում է թախտը... Տատը, այո, հիմա տատը պիտի ասէ, որ «դու սխալուած ես»... «ակտրիսաների վերջը այս է»... Տէր Աստուած, խփեցէք երեսին, ասացէք, որ գեղարուեստի սիրահարներ ենք... Նո՛ւ, գոչեցէք... Ես պահանջում եմ... Դուք պնդում էք և գտնում, որ գեղարուեստի իւրաքանչիւր արտայայտութեան մէջ նոր կեանքի ցնորքներ կան... Եթէ այո... ուրեմն, ասացէք, ասացէք, որ ես սխալուած չեմ...

ԳԼՈՒԽ Ե.

Տատի ադմուլը արթնացրեց Մադլենին:

— Վեր կաց, Մադլեն, վեր կաց, ժամանակ է:

Մադլենը բացեց աչքերը. տատը նստած է թէյի սեղանի առաջ: Նա խոժոռուած է, դժգոհ է: Ըստ երևոյթին՝ նա ուզում է խօսել Մադլենի հետ: Դիտէք նրա անհամբերութեան շարժառիթները: Նա, այո, Մադլենը յիշում է. գիշերը եկաւ ուշ, այն ժամանակ, երբ պառուը քնած էր: Բայց Մադլենը չի կարողանում բարձրանալ:

— Ո՞ր ժամն է:

— 11 ժամն է արդէն, — պատասխանեց տատը:

— Քիչ էլ քնեմ, Կէս ժամից, տատիկ, վեր կացրու... Գլուխս ցաւում է:

Մադլենը տեսաւ, թէ տատը ինչպէս ծոյլ կերպով

Թասերը բոլորովին առանց կարևորութեան այս ու այն կողմը դրեց, նկատեց, թէ ինչպէս հանգած աչքերի փոսերը շարժուեցին, և սև աչքերը փայլեցին հոգատարութեամբ ու անձնուիրութեամբ։ Տատը նորից շարժեց բաժակները, հոգոց հանեց և ասաց.

— Բայց թէյը սառչում է։

Այդ ասաց շատ կարեկից ձայնով և այնպիսի հոգատարութեամբ, որ դժուար էր պառակից վերաւորուել։ Սակայն Մադլէնը չկարողացաւ սառնութեամբ լսել։

— Ո՛ւՖ. խնդրեմ, հանգիստ թողէք. թէյ չեմ ուզում, — ասաց նա։

Ոչ, տատը չի բարկանայ։ Նա գիտէ, որ իր խօսքը բանի տեղ չի անցնելու։ Թող ինքը խելքի գայ։ Նա միայն կնճռուեց և, գլուխը թեքելով ուսերի վրայ, երկար նայեց իր թոռանը։

Յանկարծ Մադլէնը գլուխը բարձրացրեց և զգալով իր սխալը՝ ուղեց մեղմացնել վերաւորաքնը։

— Գիտեմ, տատիկ, գիշերս շատ լաւ երեկոյթ էր... այնքան բազմութիւն, այնքան բազմութիւն, որ տուն չէի ուզում գալ... Մօտ եկ, տատիկ։

Տատը թափահարեց գլուխը և մօտեցաւ մահճակալին։

— Դու ինձ այդ ասա... խօսիտեմ, տատիկ, ի՞նչ է բազէն...

— Բազէն։

— Հն, բազէն։

— Միծաղում եմ։

— Ո՛չ, լուրջ եմ հարցնում։

— Գիտեմ։

— Եթէ բազէն ջարդէ թևերը, ծիտ կը դառնայ...

— Ո՞վ։

— Զարդուած բազէն։

— Երեխայ ես, երեխայ... Ի՞նչ բազէ, ի՞նչ ես խօսում։

— Ի՞նչ բազէ... Երէկ Արտիստականում մի բազէի թևերը ջարդեցին... Բայց նա գիշերը հանգստացաւ, շտկեց թևերը և այսօր ուզում է նորից թռչել...

— Այդ ի՞նչ է մազերիդ մէջ։

— Ի՞նչը... Հն-հն-հն... Դա, տատիկ, չգիտեմ, կօնֆետաի է։

— Գլխիդ վրայ. չեմ հասկանում...

Մադլէնը յանկարծ նստեց անկողնում։

— Սա այն նետն է, տատիկ, որով ուղեցին բազէի թևերը ջարդել։ Տատիկ, տատիկ, ասա, տեսնեմ, կա՞յ արդարութիւն աշխարհիս երեսին։

— Շատ կարելի է որ կայ։

— Չէ, քո կարծիքը։

— Չեմ հասկանում, երէկ ռոտեղ էիր։

— Արտիստականում, տատիկ, Արտիստականում. պէտք է տեսնէիր՝ ինչպիսի մեծ-մեծ մարդիկ էին հաւաքուած, հարուստ, անուանի։

— Էլի երգեցիր։ Տեսնում ես, պատասխան էլ չես գտնում։ Ախր ի՞նչ բան է այս երգելը, ակտրիսա խօսէ...

Մադլէնը նոր շարժում գործեց, այս անգամ աւելի արագ թափով։

— Տատիկ, տատիկ...

— Ի՞նչ ես ասում։

— Ակտրիսաները մարդիկ չեն։

— Էլ ի՞նչ ասեմ։ Անցեալներն ինձ ասացին՝ թող երգել է, կօնֆետ է, ինչ է տուել... Թշնամու լեզուն չտր. չհաւատացի, ի հարկէ... Ո՞ր մէկի բերանը փակեմ. ինչո՞ւ ախր այդպէս լինի։

— Սպասիր, քեզ համար երգեմ։

— Չէ, չէ, գլուխս առանց այն էլ ցաւում է. ի՞նչ է, գիժ խօս չեմ, առանց պատճառի, անկողնում... վեր

կաց, ինքնահոը հանդաւ... մի լուացուիր, երեսիդ խաչ արա... տես աչքերիդ տակերն ինչպէս է կապտել: Այսքան անքուն մնալ կարելի՞ է միթէ...

Մաղլէնը բրթմնջաց ինչ-որ եղանակ:

—Չէ, չէ, ես երգ չեմ սիրում:

—Իսկ ես սիրում եմ:

—Քեզ հարկաւոր է մի լաւ մարդ. ժամանակդ ինչ ես կորցնում. հիմա երեսայ չես. 22-դ անցել է իսկ դու դարդակ-մարդակ թռչկոտում ես, ակտրիսայի նման... Այդպէս—բերանս չի զօրում—քեզ մօտեցողը ո՛վ պիտի լինի...

Մաղլէնը ցած թռաւ մահճակալից, Գիշերային կարճ շրջադգեստի տակից երեւցին նրա սև, հասարակ գուլպաները: Այդ անպաճոյճ զգեստով անգամ նա գրաւիչ էր և սիրուն:

Նա սկսեց հագնուել... Օ՛, իրօք, ի՜նչ երկար է քնել...

Յանկարծ Մաղլէնի ականջում խշխշացին երէկուայ աջողուած կտորները: Աննկատելի ընկաւ մոռացութեան մէջ, ձայնը բարձրացաւ, բրթմնջիւնը ձևակերպուեց և ընդունեց կանոնաւոր եղանակ.

Мол-ви, кра-са дѣ-ви-ца,
Пуť намъ ку-да держать?
Челнѣ мой легокѣ, какъ птица,
Вѣтра не на-до ждать,
Вѣтра не на-до ждать.

—Կամաց, կամաց,—փակեց ականջները տատը.
—էդ ի՜նչ զիւ ձայն ունես... Մօրդ ես դուրս եկել. երբ խօսէր, այնպէս էր բղաւում, կարծես խուլերի հետ. էր խօսում:

—Չհաւանեցի՞ր այս երգը, տատիկ:

—Ես քեզ ասացի, որ երգ չեմ սիրում:

—Բայց ինչո՞ւ երէկ հոգաբարձուն ապում էր, որ

«դուք, օրիորդ, շատ լաւ ձայն ունէք»: Չէ, տատիկ, մի նեղանա՛ր որ ասեմ. նրանք լաւ են հասկանում: Չե՛ս հաւատում... էհ... Հայրիկը տանը չէ՞:

—Ասաց՛ այս բօպէիս գալիս եմ. մի ժամ է որ գնացել է:

Այժմ Մաղլէնը կը լուացուի, կը շտկէ մագերը... Տէր Աստուած, ի՜նչ է նա այսօր խնդում. շարունակ ուզում է երգել. չլինի՞ մի մեկենաս է գտնվում...

—Տատիկ, ինչո՞ւ ես գլուխդ թափ տալիս:

—Աչքդ մի հայելուն պէ՛ր... Գլխիդ մազը չի երևում... Այս ի՜նչ գունաւոր թղթեր են... Ի՞նչ է, երեխանքը էին այնտեղ... Ծիծաղում եմ...

—Չէ, չէ, այդ թղթիկները մեծ-մեծ մարդիկ են պցում:

—Ախր ինչի՞ համար:

—Ասում եմ, որ սա նետ է, նետ. չես հաւատում, ինչ անեմ: Յետոյ՝ գիտե՛ս այդ ո՛վ է պցել գլխիս. 5000 ռուբլի է ստանում, բանկի դիրեկտոր է...

Նա թռչկոտալով անցաւ միւս սենեակը լուացուելու:

—Տեսնում ես, տատիկ,—շարունակեց միւս սենեակից,—եթէ ես չերգէի, բանկի դիրեկտորը ինձ այս պատուին չէր արժանացնի: Նա, նոյն իսկ ինձ ընթրիքի հրաւիրեց:

—Ախմախ, բոյ ես քշել միայն, բայց նոյն երեխան ես մնացել: Մի տղամարդ ընթրիքի քեզ ինչի պիտի հրաւիրէ: Չէ, չէ, քեզ պէտք է ձեռքի մէջ հաւաքել: Ա՛յ, ինչ է նշանակում անմայր մեծացած աղջիկը:

Մաղլէնն այսօր տրամադրուած էր խիստ երգիծական ոգով: Նրան այցելել էր սաւառնող ոգին, մոռացութեան էր տուել երէկուայ դէպքը: Հնա-հնա-հնա,—

բռնուեց նա ծիծաղով, — ինչպէս էր ուզում նրան վարձատրել նախագահը: Միթէ իրօք նա այնքան գեղեցիկ է...

— Նայենք հայելուն... Չեմ նկատում... Այստեղ էլ ինչ-որ պզուկ է դուրս եկել...

Նա պտոյտ գործեց, փեշը բարձրացրեց և նորից գցեց ցած... Գեղեցիկ... Առանձին բան չի նկատում... Բայց ի՞նչ կը հասկանայ տղամարդկանց հոգեբանութիւնը...

Մաւանդող ոգին թողեց նրան... Մադլէնը նորից փոխուեց: Նա համակուեց տխրութեամբ: Մօտ 10 րօպէ, երբեմն-երբեմն միայն խառնելով բաժակի թէյը, Մադլէնը մնաց անխօս: Եկան հայրը և Իվան Պետրովիչը: Խօսեցին, նորից քրքրեցին վշտերը: Անախորժութիւններն անխուսափելի են: Պէտք է գործել, դրանց չնայել...

— Ա՛յ, այս գիշեր պէտք է այդ վախը նուազեմ, — ասաց Իվան Պետրովիչը, — բայց այստեղ մի կտորը դուրս չի գալի: Սարգիս, ջութակդ մի վերցնէ...

Իվան Պետրովիչը հանեց վերարկուի գրպանից կարմիր թաշկինակով փաթաթած կլարնետը, միացրեց նրա երկու կտորը, նախապէս լեզուով թրջելով գործիքի պտուտակը: Յետոյ տարաւ բերանը, փչեց մի քանի անաջող ձայներ. յետոյ նորից սեղմեց վերին մասը, նորից շտկեց գործիքը:

Այս մարդը, — մտածեց Մադլէնը, — երբէք չի թուլացնում իր ոգևորութիւնը, շարունակ շտկում է կլարնետը: Որքան սիրով է կպած նա իր գործիքին: Այդ վերաբերմունքը Մադլէնի սիրտը ճմլում է... Եւ եթէ մարդ սիրէ այդպէս իր գործիքը... Նա փակում է աչքերը... Երանի՛ր այս մարդուն, որ բաւականանում է այդքան քչով... Կլարնետը հանում է ինչ-որ անախորժ

կլկոցներ, խփաններ (կլապաններ) իջնում են անխնայ հարուածներով, արձակում են նօտաներ կիսատ, պոսատ...

Սակայն Իվան Պետրովիչը փչում է: Նա կարմրել է և ընկել մոռացութեան մէջ, փչում է այնպէս եռանդով, կարծես ձուլուելիս լինէր ձայների հետ: Եթէ Մադլէնը կարողանար այսքանով բաւականանալ, ոգևորուել, նա չէր վիրաւորուի նախագահից... Բաւական էր այն էլ, ինչ որ գիտէ:

Բայց հա՛ս և հայրը վերցրեց ջութակը, շարժեց կնտնոցը, զարկեց լարերին, տակտ տուաւ... Իվան Պետրովիչը շունչ քաշեց. նա տակտը կորցրեց, յետոյ նորից ընկաւ տեղը չորրորդ տակտում:

— Ու՛ֆ, Իվան Պետրովիչ, fis! fis!... fa diese, fa diese!

— Այ, անտէր մնայ, ճիշտ որ այստեղ մէկ դիէզ է... Բանալիին չէի նայել...

— Մէկ էլ այդ Ը-ն կեղծ է դուրս գալիս:

— Ի՞նչ անեմ, կլարնետս հին սիստեմի է: Նորերը ափսոս չէն. այստեղ Ը-ն խփան չունի, ուղղակի ծակ է, իսկ այստեղ այդ խփանը լաւ չի գործում, անտէր ճկոյթս էլ լաւ չի սեղմում... Դէ, մէկ էլ, խնդրեմ:

Նորից սկսեցին նուագել: Սարգիսը շարունակ ուղղում էր, ոտքով տակտը զարնում:

— Օ՛ֆ, գլուխս, գլուխս, — բողոքեց տատը ձանձրանալով երկար լուռութիւնից, — լաւ. ածում էք՝ ածէք, էս ոտքը ինչո՞ւ էք խփում...

Իվան Պետրովիչը չկարողացաւ զսպել իր ակամայ ծիծաղը... Ծիծաղից նա մի անաջող շունչ քաշեց, և կլարնետը մի այնպիսի ճիչ հանեց, որ տատը վեր կացաւ և դժգոհ գնաց միւս սենեակ:

Բոլորն էլ ծիծաղեցին, սակայն իսկոյն զսպեցին իրանց ծիծաղը, զգուշանալով վիրաւորանքից:

— Է՛հ, լաւ, եղաւ, — ասաց Իվան Պետրովիչը, կա-

մենալով խօսքը փոխել:—Մադլեն ջան, պատմիր, քննապէս անցաւ երէկուայ երեկոյթը: Ինձ այսօր ասացին, որ շատ աջող ես երգել:

Մադլենը գլխով լուռ շարժում արաւ:

—Իսկ քեզ հետ էլի ո՞վ է երգել:

—Ի՞նչ է որ,—արագ հարցրեց Մադլենը:

—Ձէ, դու ասա:

—Օրիորդ Ստեփանեանը:

—Ասում են, որ նա էլ վատ չի եղել...

Մադլենը վեր թռաւ և կանգնեց՝ այնպիսի տանջուած դէմքով, որ հայրը հարցրեց.

—Ի՞նչ է, տէր ես դնում:

—Ո՛չ մի տեղ:

Եւ տեսնելով թէ ինչպիսի ջղային շարժում արաւ Մադլենը, հայրը աճապարեց կանխել նրան:

—Դու անհանգիստ ես. տեսնում եմ:

—Ես ցաւում եմ, որ մեզում գնահատել չգիտեն...

Ստեփանեանն ոչ մի արժանիք չունի. նա մի թոյլ լիբրիկ-սօպրանօ է... երգելիս էլ ձայնը դողդողում է:

—Ի՞նչ անենք, բայց նա կարող է դուր եկած լինել: Նա ունի կապեր... Ես լսեցի նոյն իսկ աննպաստ կարծիքներ քո երգելու մասին: Կը նշանակէ՞ դու խամ ես գտնուել, այնպէս չես ժպտացել...

—Հայրիկ...

Մադլենը հեռացաւ սեղանի մօտից այնպիսի շարժումով, որ կարծես պատրաստվում էր դուրս գալու:

—Այդպէս է, նեղանում է, երբ մեր կեանքի ճշգրիտ գոյներն եմ ցոյց տալիս:

—Դուք կարծում էք՝ իմ վիճակը չեմ կարող տնօրինել: Ուզո՞ւմ էք. երկու տարուց ես պատրաստ եմ բեմի համար: Հասկանո՞ւմ էք, մնում է, որ մի «այդ» ասեմ: Արտիստականը խոստանում է... Կարծում էք դժուար է: Հայրիկն է, որ չի հաւատում իմ ոյժերին... Հնահնահ...

Տրամադրութիւնները փոխուեցին: Այլ ևս ոչ մինը նրանցից համամիտ չէր կատակներ անելու: Միայն Իվան Պետրովիչը մօտեցաւ Մադլենին, նայեց նրա աչքերին... Հասկացաւ, որ նրան վերաւորել են: Դրանք մարդիկ չեն, գազաններ են: Սկսնակ տաղանդին պատրաստ են խեղդել:

Մադլենն ընկաւ տենդային դողի մէջ: Նա խնայում է հօրը, զգացուած է Իվան Պետրովիչի վերաբերմունքից... Բայց դրանց վիշտ պատճառողը նա ինքն է՝ իր ցնորամիտ տենչերով: Մտնէ մի պաշտօնի, մոռանայ երգը և արուեստը... Բայց այդ վերաբերմունքը նրան շատ է վերաւորում: Ասէ՞ արդեօք այդ իր մերձակորներին... Ո՛չ, ո՛չ, աւելի կը վերաւորուեն և սրանք... Թող ինքը կսկծէ... Բայց նա չի հանգստանում: Ուզում է անտես անել... Սակայն երաշխաւոր է, որ այն առաջարկի առաջ նա էլի երբեքից կանգնած չի լինելու ճակատ առ ճակատ...

Իվան Պետրովիչը շարունակ ձգտում էր ցրել տխուր տպաւորութիւնը, այդ պատճառով նա խօսքը փոխեց:

—Դիտե՛ս ինչ է ասում իմ կինը: Ասում է՝ ոչ էիր սովորել կլարներ... Ուզում է, որ գլխարկներ կարեմ... Նա մինչև օրս, եթէ ճիշտն ասեմ, ինձ չի սիրում հէնց նրա համար, որ կլարներ եմ ածում...

Մադլենը լուռ հառաչեց:

—Դու կարծում ես՝ այդ ինձ վշտացնում է... Ես աւելի շուտ կնկաս կը թողնեմ, բայց կլարներս չեմ ցած դնի:

Մադլենը շտկուեց ամբողջ հասակով:

—Նա ասում է՝ «ինչի՞ս երաժիշտն ես»... Ի՞նչ ասեմ, ինձ ուսում չեն տուել. սրան էլ փառք... Բայց ես սիրում եմ իմ գործիքը... Երաժիշտը սրտով պիտի

միշտ մնայ երաժիշտ... Ես նրա ասածները սրտիս չեմ առնում: Մարդկանց մեծ մասը երաժշտութեան մասին այնպէս է դատում, ինչպէս իմ կնիկը... Բայց ես իրանց ասածը չեմ: Ես իմ կլարնետի ազատ տէրն եմ: Ախ, մի ձեռք բերեմ B և A կլարնետները, ես դրանց հետ այն ժամանակ կը խօսեմ...

— Դու էլ ոգևորուիր պատանու նման, — կցեց Սարգիսը. — մի ժամանակ ասում էիր՝ «ծխելա թողնում եմ և այդ փողն էլ յետ եմ գցում»...

— Եւ յետ կը գցեմ:

— Յետոյ էլ կլարնետ կը գնէիս...

— Եւ կը գնեմ: Այ մի երկու ամիս անցնէ՝ B կլարնետը անսպասան կուենանամ: Առանց A-ի դեռ բիշ հօլա կերթամ, բայց B-ն... կը գնեմ...

— Ե՞րբ:

— Դու՝ առենք՝ անհաւատ թոմասն ես... Կը գնեմ: Աստուած վկայ՝ կը գնեմ:

— Մի տարի է, որ այդ լսում եմ:

— Ի՞նչ անենք, էլի մի տարի կը սպասեմ: 11 րոպէի արդէն հաւաքած ունեմ... Մի վախենար, Մադլէն, թէ չէ... Վախեցար, գերեզմանիդ մօտեցար: Իսկ ես... եթէ մեռայ էլ՝ կլարնետը ձեռիս կը մեռնեմ... Դրա ձայները իմ հոգիս են... Ապա, Մադլէն ջան, դու դրանց մի լսիր... մի երգէ, լսեմ... Ինձ հետ... Ինձ հետ...

Նա վերցրեց կլարնետը և փորձեց փչել «Ո՛հ, ինչ անոյշ»-ը, բայց դուրս եկաւ մի խուլ դիսսօնանս...

Հայրը ծիծաղեց, սակայն Մադլէնն աւելի կուչ եկաւ:

— Ձեմ կարողանում: Հայկական երգերը չեն դուրս գալի: Աղբեր, ոչ տակտ, ոչ եղանակ... Ես զարմանում եմ, Մադլէն, ինչպէս ես գլուխ հանում այդ երգերից: Դէ, վերցրու ջութակդ...

— Տրամադրութիւն չկայ:

— Է՛հ, թանգ ծախիր: Դիտեմ, գիտեմ, որ թատրօնի ջութակահարը իրան ծանր կը պաշէ... Դիտեմ, Մադլէն, հայրիկդ մի զարմանալի մարդ է: Պատահում է՝ երեկոյթներում խնդրում են այս-ինչ վալսը նուագել, մէկ էլ տեսար՝ խրտնեց... Դրան պիտի տաս հանգամանք, պայմաններ, տրամադրութիւն...

— Հայրիկը իրաւացի է: Ի՞նչպէս կարելի է աջ ու ձախ երգել...

— Ինչպէս, ա՛յ, այդպէս...

Նա վերցրեց կլարնետը, փչեց ինչ-որ պօրօնէզ: Մադլէնը, որքան էլ տխրութեամբ համակուած լինէր, չկարողացաւ զսպել իր ծիծաղը:

Իվան Պետրովիչը փչում էր ու փչում: Նրա փորելի ալեխառն միւրուքը տոմարում էր կլարնետի տակ: Իսկ մագերը կարծես աւելի էին ծառանում այն ժամանակ, երբ Իվան Պետրովիչը մի ուժգին շնչով փչելով՝ կլարնետը՝ բարձրացնում էր գործիքի բերանը դէպի նվեր: Երեսի ամբողջ արտայայտութիւնն այդ ժամանակ փոխվում էր. յօնքերը վեր էին քաշվում, աչքի կոպերը բարձրանում, թշերը ուռչում, իջնում... Հայրը ծիծաղեց, ծափահարեց:

— Բայց դու Բէրլիօզի կեանքը կարդացել ես:

— Ձէ,—ասաց Իվան Պետրովիչը, ցած դնելով կլարնետը,—հիմա կը լսեմ. ասա տեսնեմ:

— Բէրլիօզը մի գիշեր իր մտածմունքի մէջ է լինում: Կինը լինում է հիւանդ, իսկ զրպանում մկները պարելիս... Ահա այդ ժամանակ Բէրլիօզի գլխում յղանում է սիմֆօնիան: Սիմֆօնիայի մեծ մասը՝ լա-մի-նօրի ալլեգրօն արդէն կազմակերպվում է գլխում: Մարդը շտապ վեր է կենում անկողնից, որ գրէ: Յանկարծ կանգնում է. մի փիլիսոփայական միտք է գալիս գլուխը. «Եթէ այդ մասը գրեմ, չեմ կարող թողնել կիսատ ամբողջ գործը, կուզեմ որ վերջացնեմ ամբողջ սիմֆօնիան. իսկ այդ աշխատանքի համար կարևոր կը

լինի 3—4 ամիս... Բոլոր այդ ժամանակ ուրիշ ոչինչ չպիտի գրեմ, ուստի և զրկուեմ օրապահիկից: Իսկ վերջացնեմ թէ չէ, չեմ կարող չտարուել տպագրական խնդրով (իսկ այդ գործը կը կլանէ 1000 կամ 1200 ֆրանկ), յետոյ կուգեմ, որ սիմֆօնիան նուագուի որևէ համերգում, մինչդեռ համերգի մոտքը հազիւ ծածկէ ծախսի կէսը. այդ դէպքում ես կընկնեմ պարտքերի տակ, ուստի չեմ կարող բժշկել իմ հիւանդ կնոջը. ընտանիքի ծախսերի մասին էլ չեմ խօսում...»: Խեղճը այդ հաշիւներէն դողի մէջ է ընկնում... Գրիչը դէն է գցում... Միտքը երկար տանջում է նրան, բայց Բէրլիօզը զսպում է իրան, պառկում է քնելու, իսկ առաւօտը սիմֆօնիայի հետքը անգամ չի մնում գլխում...

— Սակայն այդ հոգսերը չարգելեցին Բէրլիօզին գրել իր «Փառուստի մեղադրանքը», ինչպէս և Բալզակին՝ «Comédie humaine»-ը...

— Բայց և այնպէս ասուած էլ է «Primo vivere deinde philosophari», այսինքն «առաջ կեանքի խնդիրները, յետոյ փիլիսոփայական հարցերը»...

— Բայց սա քաղաքակրթութեան բարբարոսութիւն է...

— Սակայն և այնպէս դա իրականութիւն է...

— Բայց ես ունէի իրաւունք Արտիստականի արուեստասէրներից աւելին պահանջելու... Ես ունէի իրաւունք սպասելու, որ այնտեղ մեզ աւելի կը հասկանան...

— Դու մեր իդէալիստն ես...

— Իսկ արուեստը, իսկական գեղեցկութիւնը, կարելի է քմահաճոյքների տակ զցել...

Նկատելով Մադլէնի բողոքող շարժումները, հայրը շարունակեց.

— Կարծում ես՝ նրանք ժխտում են արուեստը: Նրանք ընդունում են միայն այն չափով, որ արուեստը համապատասխանէ իրանց ճաշակին: Ես չէի ուզի քեզ

վիրաւորել, սակայն թափանցիւր խնդրի խորքը և տես, թէ ինչո՞ւ Ստեփանեանները թէև արուեստի խիստ պահանջներին գոհունակութիւն չեն տալի, բայց և այնպէս բաւականութիւն և հաճոյք են պատճառում մերոնց...

— Իսկ գաղափարը, գաղափարը... Պէտք է վերջապէս ըմբռնեն, որ արուեստը, կեանքի գեղեցկութիւնը, մի աստուած է, հիասքանչ ոյժ, որ նա անհրաժեշտ է մեզ համար. նա է, որ մարդուն պահում է վեհութեան սահմաններում, ընդգրկում է նրան ամբողջապէս: Պէտք է հասկանան, որ գեղեցիկը մի սաւառնոյ ոգի է, իսկ սաւառնոյ էակները չեն կարող իջնել նկուղները...

Սարգիսը նայեց ժամացոյցին և յանկարծ ընդհատեց:

— Այո, շատ հետաքրքրական նիւթ ես շօշափում, բայց ես կուշանամ թատրօնից: Իվան Պետրովիչ, կ'ացնիս խօսիր...

— Ի՞նչ գլուխս գովեմ, այդ նիւթի մասին խօսեալ չնորհը չունեմ...

Երբեմն-երբեմն, հօր հետ ունեցած մտքերի փոխանակութիւնից յետոյ, Մադլէնը խիստ տանջալից կերպով գալիս էր այն եզրակացութեան, որ նա կատարելապէս անգոր է իր նպատակներն իրագործելու: Նիւթականի կատարեալ բացակայութիւնը կամաց-կամաց հեռացնում էր նրան արուեստի աշխարհից:

Այս ինչ անխիղճներ են... Եւ ինչո՞ւ համար են խօսում արուեստի անունից: Սրանք են մեր արուեստագէտները... Ո՛չ, ո՛չ. Նստեցէք սրանց հետ մի անգամ ընթրիքի, շփուեցէք հետները, յետոյ ես ձեզ հետ կը խօսեմ: Ո՛չ, ո՛չ. դուք չէք կարող երևակայել: Նա ուզեց արուեստի անուան տակ խել քո սիրտը, յա-

իշտակել քո հողին և ոտնահարել... Դիտե՛ն արդեօք, թէ ի՞նչ է կատարվում այս ոսկեզօծ պալատների մէջ, նրանց առանձնասենեակներում, թղթախաղի սեղանի առաջ... Բայց նա լուռ է, որովհետև միևնույնն է՝ նրան խող ու հաւատացող չի լինի... Նա մօտեցաւ տուայէտի սեղանին, լցրեց բաժակը ջրով և յետ կանգնեց: Նրա գոթը սայթաքեց, քիչ մնաց ընկնէր յատակին...

Նրա աչքերը ընկան փունջին:

Ձանազան ծաղիկների երփներանգ գոյները, նւրանց խաղերը, անոյշ բոյրը շոյեցին Մաղլէնի հոտոտելիքը, մի վայրկեան այնպիսի ազդեցութիւն գործեցին, որ Մաղլէնը շանթուեց: Նա երբէք այդպէս չի արբել ծաղիկների բոյրից... Նա զսպեց իր մէջ բարձրացող յուզմունքը և, կամենալով մոռացութեան տալ փունջի հետ շաղկապուած յիշողութիւնները, ուղեց իր ձեռքն առնել և հոտոտել... Սարսափի մի ճիշ թռաւ նրա շրթունքներից... Այդ փունջը... Դա նրա առաջին նուէրն է: Բայց դրա մէջ օձը թոյն է գրել:

«Ցոյցերից զգուշացէք, օրիորդ, եթէ ոչ՝ ձեր պատիւը կը շօշափէք»:

Նա լռեց:

Շատ ծանր էր... Նայել այդ փունջին...

Բայց և այնպէս նա ստացել է իր արժանիքների համար... Եւ որքան թանգ գնով է ձեռք բերել նա այդ արժանիքները... Նա կուզէր, որ այդ ձայնը մի անգամից կորցնէր, Բայց...

«Երբ առաջին անգամ երգեցի, հօրս երանի տուին. օ, նա այդպիսի աղջիկ ունի. և ինչպէս էր հոգում խեղճ հայրս...

«Տես, չմըսես, ձայնդ չկորցնես...

«Իսկ հիմա հայրիկն աշխատում է համոզել—ճիշտ է խիստ զգուշօրէն—որ թողնեմ երգը, որ արուեստը նրան էլ թշուառացրեց, որ նրա ընկերները արուեստից հեռու են՝ մին քահանայ է, միւսը հաշուապահ,

քայց այժմ ապահով կացութեան տէրեր, իսկ ինքը ընդունեց արուեստի ճանապարհը և այժմ չի կարողանում իր աղջկայ ընդունակութիւնները զարգացնել: Այժմ պէտք է մուրալ... Թշուառներ, խրտուիլակներ... Դուք ուզում էք խեղդել սաւառնող ոգին... Եւ այս փունջը տուել էք ինձ՝ իբրև իմ տաղանդի վարձատրութիւն... Դուք բրբջում էք... Ատում եմ ձեզ...»:

Նրա մէջ բռնկեց ամբողջ հուսկանք, կարծես քամու մի ուժգին հարուած տակն ու վրայ արաւ նրա սիրտը:

Նա վերցրեց փունջը և ուժգին թափով գցեց յատակին:

Լսուեց մի խուլ հարուած, իսկ բաժակը շուռ եկաւ, ջուրը թափուեց սեղանի վրայ սեղանի ամբողջ տարածութեամբ և թրջեց սփռոցը:

Մի վայրկեան Մաղլէնը նայեց փնջին, հատ-հատ թափուած տերևներին: Սակայն փունջը չէր քանդուել: Մաղլէնն աւելի բռնկեց.

— Ամուր է փունջը, ինչպէս սրա նուրբղի ձակատը... Հն-հն-հն... Բայց և այնպէս նա իմ ոտքի տակ է... Նա իմ ոտքի տակ է...

Գլուխ Զ.

Ամառուան շոգերը մեղմացան. խեղդող տօթալից օրերը զգալի կերպով կարճացան:

Դերասանական խմբերը, երգիչները արդէն վերադառնում են զաւառներից: Գօլօլինսկիի վրայ ամառուան դատարկութիւնը տեղի է տուել կենդանութեան: Նա նորից կենդանացել է, զուարթացել... Այս-

տեղ են պատահում մարդիկ խիստ սիրալիր ողջոյններով, երբեմն իսկ կարօտով: Մաղէնը նոյնպէս այստեղ է: Նա նոր է վերադարձել հայաշատ գաւառից, որտեղ գնացել էր յայտնի երգիչներից մէկի հետ համերգներ տալու:

Ինչո՞ւ նա գնաց գաւառ, պարզ է. բայց ի՞նչ տուաւ գաւառը, այդ Մաղէնը չգիտէ... Նրան սովորական կերպով սիրալիր ընդունեցին, գովեցին... չնասուեցին, ճանապարհածախսը հանեցին: Ասացին՝ «անաջող ժամանակ էք եկել, ամառները ամենքը ցրվում են»... Նա ուզեց գնալ Մանգլիս, հարուստների լջկանը, բայց չգնաց: Նա լսեց, որ օր. Ստեփանեանն եղել է արդէն այնտեղ, համերգ է տուել և այնքան դո՛հ են մնացել, որ խոստացել են ուղարկել կօնսերվատօրիա: Թող լինի... Իր բախտն է... Ի՞նչ անէ Մաղէնը, որ Ստեփանեանն աւելի բախտաւոր է... Իսկ իրան գաւառն էլ յոյս չտուաւ... Ինչ ուզում էք ասէք, նա առաջուան հաւատը չունի:

Նրա տրամադրութեան մէջ առաջ է եկել հիասթափում, կասկածանք, թմրածութիւն և մեռելային անտարբերութիւն... Եւ մինչև ե՞րբ յուսայ:

Նա արագացրեց քայլերը, կամեցաւ մտնել ծանօթ ընկերուհիներից մէկի տունը. Իսկ գլխի մէջ կուտակուած մտքերը հանգիստ չէին տալիս:

Բայց ինչպէ՞ս նա հաւատացած էր, որ տաղանդը չի կորչի: Սճառ է. տաղանդի գնահատումը պայմանաւորուած է քմահաճոյքով:

Բայց անա և Ստեփանեանը:

Ո՛չ, Մաղէնը կունենայ քաջութիւն, կը գնայ դէպի նա:

Եւ հպարտ-հպարտ քայլեց, յառեց աչքերը առաջ:

Նա տեսնում է Ստեփանեանին. օ, նա գալիս է թեւեւ նոյն նախագահի հետ, որ իրան առաջին փունջն էր տուել...

Այո, նա է. նա ճանաչում է այդ մարդուն գլուխը թեքելուց, սիրատենչ հայեացքներից... Բայց, Տէր Աստուած, ինչպէ՞ս նա ուղադիր է դէպի Ստեփանեանը:

Գալիս են շատ հաստատ քայլերով, իսկ օրիորդի թշերը վառվում են: Ստեփանեանի ժպիտը սովորականից աւելի գրաւիչ է: Ըստ երևոյթին, նա նախագահից ըացի մարդ չի տեսնում: Նո՛ւ, ասացէք, հն... Նա և՛ մաղերի սանրուածքն է փոխել, յունական սանրուածքի ձև է տուել մաղերին, գլխարկն էլ խիստ պիկանտ է. ճիշտ է, քիչ նիհարել է, բայց այդ դալուկ դէմքը նրան աւելի է սաղ գալի: Անցաւ Մաղէնի մօտով, մինչև անգամ չնայեց: Չտեսաւ. զուցէ չուզեց տեսնել... Ո՛չ, նա աւել չի կարողանում նայել, սիրտը կտոր-կտոր է լինում: Կերթայ, որևէ պաշտօն կը գտնէ... Նա կը գտնէ դասեր... Նա կը ստանձնէ ինչ պաշտօն ուզում է լինի, հասկանում էք, վերջապէս, ապրել է հարկաւոր, հօր շինքին քանի՛ նստի... «Primo vivere, deinde philosophari»... Ծիշտ չէ՞ր ասում հայրը... Կանցնի մի երկու տարի, դասերն յաճախելուց, փոշին կլանելուց ի՞նչ կը լինի... Գուցէ նոր ասպարիզում մէկն էլ կառաջարկէ իր պատրաստակա՞նութիւնը, կը խնդրէ նրա ձեռքը... Ամեն ինչ սպասելի է... ի՞նչ կայ. այդ տեսակ օրիորդները իրանից պակաս են:

Քիչ էլ անցաւ և պատահեց իր տաղանդի երկրպագուներից մէկին:

— Ե՞րբ էք եկել, օրիորդ:

— Չորրորդ օրն է:

— Այդ ի՞նչ է, ձեռք համերգը գաւառում աջող չի՞ անցել: Այսօր ստացանք այդ գաւառական լրագիրը...

— Ի՞նչ են գրում:

— Մի խայտառակ բան... Էլ ձայն չունէք, անշնորհք է, հոգեկան զգացմունքներից զուրկ էք, և մինչև

անգամ ձեր համերկը համարում է շանտաժ և հարըստահարութիւն...

— Ի՞նչ էք ասում: Ի՞նչ է ստորագրած:

— «Դիտող»:

Սառը քրտինքը պատեց Մազլէնին. նա դողաց ամբողջ մարմնով: Մազլէնը գիտէր, որ Դիտողը այնտեղի երգեցողութեան ուսուցիչն է. Մազլէնին առաջարկում էին երգեցողութեան դասեր, և Դիտողը վախենում էր իր տեղից:

Գրեթէ անսկատելի կերպով Մազլէնը հարցրեց.

— Ասում էք՝ գրել է:

— Մինչև անգամ այստեղի թերթերից մէկին էլ է ուղարկած թղթակցութիւն...

— Այո՞... և տպելու են...

Սակայն բարեկամ ձայնը կարիկցաբար ասաց.

— Ո՛չ, Մեր իրականութիւնն է, ուշադրութեան մի առնէք:

Ստեփանեանը նորից վերագառնում է:

— Այդ երգչուհուն ճանաչում էք:

— Ինչպէս չէ,— ասաց բարեկամ ձայնը,— իր բերարի հետ է գալիս:

— Իր բարերարը...

Մազլէնը նորից դողաց ամբողջ մարմնով:

— Մթթ է չէք կարդացել լրագրում: Այո, սա է, որ ուղարկում է օրիորդին Իտալիա:

Բայց սա այն նախագահն է, որը իր պատրաստականութիւնն էր առաջարկել Մազլէնին...

Մազլէնը ոչինչ չասաց. ինքնամոռացութեան մէջ՝ նա մի թոյլ խղճալի ժպիտով բաժանուեց բարեկամից և դանդաղ բայլերով հեռացաւ Գօլօվինսկիից:

Թիֆլիսի սարերի լանջերի վրայ որքան վառ ճրագներ... Գիշերը արդէն իջել է լեռների վրայ. փողոցում աղմուկն եւում է: Շուրջը հեգնում էր Մազլէնին և դառն հեգնում: Դու ցանկանում ես քո ուզածի պէս տնօրինել քո կեանքը, բայց հարցրել էս մեզանից: Իսկ որ մենք ուզում ենք ծծել քո հիւթերը, քամիլ քո գեղեցկութիւնը, ճմլել քո մարմինը, առնել նրա բոյրը, այդ մեր իրաւունքն է. և դու հակադրում ես քո սեփական քմահաճոյքը: Յանդուգն... Դու մի երաժշտի աղջիկ... Դառն և թունալից ատելութիւն ժայթքեց նրա բերանից: Անիծուի այն արուեստը, որ պիտի զարգանայ և աճի ներկայի գնահատումներէ շնորհիւ: Անիծուի այն հասարակութիւնը, որ գեղեցիկը աճեցնելու և զարգացնելու համար փող և ստրկութիւն է պահանջում. այն շրջանը, որի մէջ լայն մասսաները չեն կարողանում փափկացնել իրանց բարքերը, կրքերը և որի շնորհիւ հազարաւոր սրտեր կարծրանում են, բթանում, խորթանում աստուածային կրակից: Անիծուեն այն ձեռները, որոնք նիգեր են դնում արուեստի տաճարի դռների վրայ, տատասկ ու քար են ցանում այն ճանապարհի վրայ, որով պիտի գայ մասսան գէպի սրբազան տաճարը: Բոլոր այդ կեղծ արուեստասէրները, քսու երկրպագուները, ծախու տաղանդները, լոռաբարուած կամքերը կորչեն, կորչեն, կորչեն... Կորչի դարաւոր կաստայական տաճարը, որտեղից տարի-տարիներով դուրս են շարժւում իսկական տաղանդները, անկեղծ գէմքերը և խրախուսանք գտնում ակնաւուրդէմքեր, անհատական քմահաճոյքներ... Կորչի նոյն իսկ այգալիսի կեանքը:

...Նա մօտենում է յետ ընկած թաղերին, իր տան մօտ: Ծրագները կորցնում են իրանց փայլը, ժարդիկ աւելի քիչ են պատահում: Տղեղ մայթեր, անշուք տներ, կուչ եկած խանութներ, թթուած գէմքեր... բոլորից, բոլորից փչում էր մի մեռած կեանք:

անտարբեր հոգի, յոգնած շարժումներ...

Նա ցնցուեց:

Ինքն էլ նոյն շարժերից է, նոյն մեռածներից...

Անտանելի յուզմունքից նա լցուեց խոր ատելութեամբ:

Տան դարպասների մօտ շարուել էին, նստոտել էին իրանց բակի տնկիցները. անխօս, լուռ, աննպատակ նայում էին ցած, դիմացի տներին... Նայում էին... նայում էին... անմիտ, բթացած հայեացքներով... Ձուր չի ասում հայրը, որ այդ մեռածներն են, որ թիկն ու նեցուկ են տալիս այն հասարակութեան, որ պաշտպանում է կեանքի թերատ երևոյթները: Սրանք նոյն իսկ ճանապարհ չտուին, և Մադլենը լուկ տուաւ նրանց կողքից և երկիւղած մտաւ բակը:

Պիւսիս է.

Ինչ սքանչելի է ժպտում արեւը այսօր: Այդպէս է այստեղ թիֆլիսում նոյն իսկ դեկտեմբերին՝ ջերմ, տաք արեւ, շոյող, փաղաքշող...

Սքանչելի է:

Ժպտում է ամբողջ երկինքը, անսահման, կապուտակ երկինքը սպիտակ, պատառոտուն, ցիրուցան ամպերով: Իսկ այնտեղ, զէնիթում, գմբէթաձև տաճարաձև թիւնը աւելի է խորանում, կապոյտ անսահմանութիւնը, անթափանց և խորհրդաւոր անհունութիւնը խորանում է, փաղաքշում է, խոր մտածմունքներ ծնեցնում. նա լուռ քաշում է մարդու հայեացքը, բեռում ուշադրութիւնը, իսկ արեգակի շոյիչ ճառագայթները խառնուելով այդ կապոյտի հետ՝ վառվում են ցայտուն ցոլքերով, շողուն ճաճանչներով. նրանք կենդանացնում

են, տաքացնում, սրտի ծալքերում ծնեցնում խորհրդաւոր ներշնչումներ:

Եւ այսօր նամանաւանդ մի այդպիսի օր է բացուել: Ամեն ինչ ժպտում է...

Մադլենը բացեց տան դուռը: Օ՛, ինչ հրաշալի է: Նա հազնուել է, թէյից վեր կացել և դեռ ուշ էլ չէ, առաւօտեան 10 ժամ է:

Մի շատ մեղմ քամի փչում է հեռու լեռներից: Օդի շարժումը ամբացնում է նեարգերը, առաջ է բերում սրտի մէջ ինչ-որ նորագոյն թրթիռ և յետոյ, ինչպէս վախեցած թռչուն, յանկարծ ուժեղացնում է հարուածը և կորչում՝ առանց որոշելու իր ուղին. ապա նորանոր հոսանքները նորից կորչում են, քիչ յետոյ ուժասպառ կեռման իջնում են սարից և սուզվում են քաղաքի մէջ... Եւ այդպէս նորից ու նորից կրկնում են իրանց ընթացքը:

Եւ հրաշալի գրաւչութիւն է բերում: Եւ երեւակայութեան մէջ նկարվում են նոր գոյներ... Այո, որքան էլ անախորժութիւններով հարուստ լինի կեանքը, այս անընդհատ կատակերգութեան մէջ անգամ սկիզբ են առնում մշտնջենական գեղեցկութեան սահմանները. ներդաշնակ կեանքի հրաւերները:

Հրաւէր...

Եւ Մադլենի միտքը կանգ առաւ այդ կէտի վրայ: Ընկերուհին էլ նոյնն է ասում: Կեանքը հրաւիրում է, և այդ հրաւերը պահանջում է մարտնչել կեանքի սև կողմերի դէմ այնպէս, ինչպէս արեգակի ճառագայթները կոխ են մղում խաւարի դէմ:

Եւ գիտէ՞ք ո՞վ շարժեց նրա մէջ զօրեղ կերպով այդ ինքնաճանաչութիւնը, այդպէս ասած՝ կազմակերպեց նրա գիտակցութիւնը... Կատիան:

Բայց հետաքրքրական է իրօք... Նա ասում է, որպէսզի կեանքը վերանորոգուի և աւելի արագ թափով զնայ, կռուին պէտք է մասնակցեն ինտելիգենտ

բոլոր ոյժերը: Եւ նա այնպէս համոզեցուցիչ է խօսում ամեն անգամ: Շուտով, շուտով գար. Կատիան ամեն օր այցելում է և ինչ զարմանալի մտքեր է յայտնում: Բայց դուք գիտէ՞ք Կատիային: Ռուս է, սակայն լաւագոյն ուսաներից է: Նա Մադլենի հետ միասին է աւարտել գիմնազիան: Փոքր ունէր, գնաց բարձրագոյն կուրսերը: Այժմ մայրաքաղաքի համալսարաններում ինչ-որ շարժումների շնորհիւ ուսանողուհիները ցրուել են զաւառները: Տօլստոյի մահուան առիթով է,—ասում է: Կատիան չափազանց փոխուել է. հիվանդ է, որ նա ինչ-որ փայտավաճառի աղջիկ է: Նա հետաքրքրվում էր ինչ-որ վերագնահատումներով, ինչ-որ նոր արժէքներով... Նա կը համբուրէր այն մարդկանց, որոնք կոխ էին մղում յանուն իրաւունքի, ճշմարտութեան: Ընդհանուր բարօրութեան, լոյսի և ազատութեան համար նա իր անձը չէր խնայի: Նա բոլորովին չի վշտանում. եթէ նոյն իսկ համալսարանի դռներն էլ նրա առաջ փակուեն: Մի շաբաթ է, որ նա այստեղ է, և որքան նորանոր մտքեր է Կատիան հաղորդել...

Մադլենը յանկարծ վեր է թռչում: Ուրախութիւնն, ինչպէս մի կատաղի հեղեղ, ողողում է նրա սրտի բոլոր անկիւնները: Ականջների մէջ նորից զգում է ինչ-որ խշշոց: Կատիայի հերոսական խօսքերը պահում, ներշնչում են նրան ոգու արիւթիւն: Նրան թւում է, որ այժմ շատ է թեթեւացել այն նախկին ցաւոտ վշտերից, որոնք կրծում էին մի ժամանակ նրա սիրտը:

— Դու շատ ես կպած թատրօնին, — ասում էր հայրը այսօր խիստ զգուշօրէն թէյի ժամանակ:

— Այժմ հէ,—յոյլ, ալարկոտ կերպով պատասխանեց Մադլենը, չհոռացնելով աչքը բաժակից:

Ճիշտ է, նա քիչ կարմրեց, առնուեց, բայց հայրը այնու ամենայնիւ նկատեց, որ նա բոլորովին ճիշտ է ասում: Այրնոյ, այրնոյ մտքեր են գալիս այժմ նրա

գլուխը: Փոթորկում է շուրջը մի նոր կեանք, եռուն, բայց սպառնալից, բայց ուժեղ կերպով բարշտող: Թողնել այդ և կառնել նեղ-էստիտիքային... Օ', ինչպիսի թշուառ, վերածնութեան խիստ կարօտ կեանքն էր նա անտես արել մինչև այդ... Թշուառութիւն, մշտական մրցում, կոխ, լարուած ջղեր, քսու, ժպիտ վերաբերմունք, կեղծիք... Եւ այդ բոլորից յետոյ մարդու խելքին կը նստէ ներկայի նեղ արուեստը:

Երէկ գիշեր, օրինակ, Ստեփանեանի նոր առաջին դերերուն էր Իտալիայից վերադառնալուց յետոյ: Երգեց «Տրափատայի» մէջ... Մադլենը լսեց, բայց ներկայացումից այնու ամենայնիւ վերադարձաւ բաւականին թեթեւացած: Թատրօնից դուրս գալուց նրա ետեւից դեռ շարունակվում էին գոչիւնները, օվասիօնները, նա շուտ էլ չեկաւ: Իսկ թատրօնից դուրս էին գալիս պճնաղարդ տիկիները, փայլուն կոճակներ... և հի մի հասարակ մարդ, մասսայի, ժողովրդի զաւակ...

— Այժմ համոզուեցի՞ր, — շեշտեց Կատիան:

Եւ ինչո՞ւ էր կասկածում Կատիան. կարծում էր, որ ես կը տատանուեմ:

Նա լի կրծքով կլանեց զրսի օդը:

Ո՛չ, Մադլենն ինքն իր գլխի տէրն է: Մեղադրել նրան դժուար է. նա կարողանում է խիստ հակադիր փաստեր բերել: Դատարկ, սին մտքեր: Մենք փայլում ենք մի գաղափար մինչև այն օրը, երբ չգիտենք նրանից աւելի բարձր: Արուեստը, երգը պէտք է սիրել, բայց երբ այդ արուեստը, երգը բոլորի սեփականութիւն չէ, այլ մի չնչին մասի, այդպիսի արուեստը չի կարող յուզել սիրտը:

Այդ միջոցին բաւում տնկիցներից մէկը նուագեց դաշնամուրի վրայ: Մադլենը լարեց լսողութիւնը, բայց նրան չաջողուեց ըմբռնել: Բակում անտանիլի աղմուկ էր. լուացարար կնոջ տան դուռը քամուց բացվում էր ու վրայ գալիս և անխնայօրէն ճռում:

Յանկարծ այդ կինը բարկացաւ իր չորս տարեկան մանկան վրայ, ծեծեց նրան. երեխան ծուաց, մայրը նորից մի կոյտ յանդիմանութիւններ թափեց...

Մաղլէնին չէր աջողվում լսել նուագի քաղցրութիւնը: Ահա դարաւոր ստրկութեան արդիւնքը: Կեղծել, անտէս անել այդ իրականութիւնը, երբ այդքան բիրտ է այդ կնոջ նման հաղարաւոր մարդկանց ճաշակը:

Օ՛, որքան գոհիկ է այդ կինը, նա ոչ միայն չէր ականջ դնում նուագը, այլ նոյն իսկ չէր լսում նրան: Որքան տգիտութիւն, խլութիւն դէպի երկնային ձայները... Կեանքի հիդրան այդ խեղճ մօր սրտից կլանել է բնութեան շքեղութիւնը և անզգայ դարձրել դէպի գեղեցիկը:

Եւ նա անցաւ իր սենեակը, մի րօպէ կանգ առաւ իր նօտանների առաջ, կկոցեց աչքերը՝ ինչպէս մի խիստ լոյսից: Յետոյ մի քննական հայեացքով դիտեց չորս կողմը: Այժմ անկասկած է: Թատրօնում պճնուած դէմքեր, իսկ դուրսը՝ խունացած կեանքի չորս պատի մէջ բիրտ սրտեր, խուլ ականջներ, անզգայ մայրեր, արուեստի ոչ մի հասկացողութիւն. գեղեցիկի կատաբեալ բացակայութիւն... Եւ այդպէս էր երէկ... այդպէս է այսօր...

— Ո՛չ, արուեստը, թատրօնը պիտի նոր հիմքերի վրայ կառուցել...

Նա այլ եւ չի կարող մնալ ներկայ բեմի վրայ. նրա սիրտը յուզվում է նրա միակողմանիութիւնից: Կերթայ, կատիայի յիշած ասպարէզը մեծ է. Մաղլէնը կը գտնէ իր համար էլ գործ: Նա կը նստէ որևէ մասը. օրինակ՝ բանուորական շրջաններում նա կարող է խօսել, կարթնացնէ ճշմարտի, գեղեցիկի պահանջը ներանց մէջ...

Եթէ ոչ, ինչ է այդ լուացարարը: Մաղլէնը կանէ, հասկանում էք. բուն ժողովուրդը աղքատ է, տգէտ

է, գեղեցիկից զրկուած: Նրան պէտք է մասնակից անել արուեստին, թատրօնին: Նա շատ կաշխատէ, միայն թէ այդ մասսայի մէջ արթնացնէ ինքնագիտակցութիւնը, որ նա էլ ունի իրաւունք հաւասար չափով, ինչպէս փետրաւոր գլխարկներով յաճախողները, ունենալ իր հոգու անդորրութիւնը, իր թատրօնը... գեղեցկութիւնը ընդհանուրի սեփականութիւն պիտի լինի... Անպայման, անպայման...

Նա հստեց տախտի վրայ և ընկղմուեց խոր մտածմունքների մէջ: Մաղլէնը երկար ժամանակ լուծ էր: Ինչպիսի՞ ճշմարտութեան առաջ բացուեցին նրա աչքերը: Միթէ ողորմութիւնը, պնակալէզութիւնը աւելի լաւ էին, և ումից էր նա օգնութիւն սպասում...

Ո՛չ, նա աւելի շուտով այդ վիշտը կը տանէ, չի գրուի ստրուկ լոկ նրա համար, որ այդ միջոցով ձեռք բերէ բեմը: Նա իր ձեռները չի ուզում շղթայել, ի հարկէ, չի ուզում շղթայել. ինչ արած որ կասեն՝ «չկարողացաք»... այսինքն՝ քծնել, որսալ չկարողացաւ...

Մաղլէնը մի կողմ դրեց նօտայի թերթը: Տեսնում էք. նա խեղդում է յուզմունքը: Մաղլէն, ինչո՞ւ թողեցիք բեմը, ապագայ փառքը, ասացէք... Ախ, դուք շատ հիանալի երգչուհի կը դառնաք: Քո ձայնը կը շանթէ, քո ոտքերի առաջ կը բերէ հաղարաւոր ստրուկներ: Տեսէք, ամենքը նրա շուրջն են, նրան շնորհաւորում են, թատրօնից ձեռքերի վրայ են տանում, նրան գգուանքներ են շոյելում. նա Աստուծոյ ձայնի թարգմանն է... Այդ ընդունելութիւնը ինքնամոռացութեան մէջ է գցում, փայլ է տալիս նրա երեսին, աչքերի ցլփերը սաստկանում են... Նա երիտասարդ սրտերի գեղողն է արդէն. և նա կուզէ՝ կընթանայ նրանց միջից, ինչպէս արեգակն երկնքի վրայով, կամ կը շոյէ ճաշակը, ինչպէս ծաղիկների բոյրը դարնանը դաշտում, կամ կը սփռի հայեացքը, ինչպէս խաղաղ ծովի կապոյտ մակերևոյթը անդորր ժամանակ, կամ ինչպէս

ՀԱՅՍՏԱՆԻ ՄԵՐ ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Վ ի ա լ ա կ ա ն

- 1) Կոտրուած ռիքտ, վէպ 170 էր. (սպառ.) գ. 40 կ.
- 2) Մեռած ծովուհի, վէպ 390 էրես (սպառ.) գ. 1 ռ.
- 3) Հարազատ զծեր, (պատկեր.) (սպառ.) գինը 15 կ.
- 4) Խրամատի առաջ, վէպ, տպ. 1905 թ. «Բաղ-
մավէպի № № 1—2-ում»:
- 5) «Խոռովարկուններ», վէպ 88 էր. (սպառ.) գ. 25 կ.
- 6) Ո՞վ է նա, պատկ. (սպառ.) գ. . . 5 կ.
- 7) Ղօնադրուի մնաց, Վօդըվիլ 1 առ. Բ. տպագ.
(սպառուած) գ. . . . 20 կ.
- 8) Սաւառնող ոգին, վէպ գ. . . . 40 կ.

ՈՐ ա ն կ ա կ ա ն

- 1) Կեանքի պահանջը, տպ. 1902 «Աղբիւրի» № 9—12.
- 2) Բանուորի գիրքը, տպ. 1907 «Աղբիւրի» № 5—6.
- 3) Վարագոյրի ետեւում, տպ. 1908 թ. «Աղբիւրի»
№ 2—3:
- 4) «Ծուղրուղու» 1909 թ. «Աղբիւրի» № 7—8 և
առանձին (սպառուած) գինը . . . 15 կ.
- 5) «Իոնք ինն չէք սիրում», 1909 «Աղբիւրի» № 9.
- 6) Պատուհասի առաջ, 1910 «Աղբիւրի» № 2.
- ✓ 7) Բեծինի մարգը, Թարգմ. Տուրգենսկից 1911 թ.
«Աղբիւրի» № 4.
- 8) «Ես տիկին ունիմ...» «Աղբիւրի» № 1, և ա-
ռանձին գրքով գ. . . . 10 կ.

Քննադատական

- 1) Ժամանակակից հայ քնարերգութեան փիլիսո-
փայութիւնը գ. . . . 50 կ.

ԼՈՅՍ ԵՆ տեսել «ԱՐՐՐ» ամսագրի հրատարակութեամբ հետեւեալ գրքերը

1) Մի հնչիւնի մի գիր, Ստ. Մալխասեանցի, գինը	20 հ.
2) Հայաստանն երբեմն եւ այժմ, Լեւոն Հաուպտի, թարգմ. Իս. Յարութիւնեանի, գինը	20 հ.
3) Ասացումներ Մառութի, ընտրուած Լ. Ն. Տօլստօյի ձեռքով, թարգմ. Լ. Դանիէլեանի, գինը	5 հ.
4) Կօնֆուցիոս, կազմեց Պ. Ա. Բուլանովէ, խմբ. Լ. Ն. Տօլստօյի, թարգմ. Սուրբաթեանի, գինը	7 հ.
5) Ճորճերի ազատագրութեան յիսնամեակը, գինը	15 հ.
✓ 6) Խոստովանութիւնը, Լ. Ն. Տօլստօյի, թարգմանութ. Սուրբաթեանի, գինը	30 հ.
7) Իննսուն երեքը, մեծ վէպ վիկտօր Հիւգօյի, թարգմ. Ա. Սաֆարեանի գինը	1 ր. 50 հ.
8) Նշանումներ, պիէս 3 գործ., Ալ. Արէլեանի գ.	67 հ.
9) Սաւառնոյ ոգին, վէպ Յովակիմ Սօլովեանի, գ.	40 հ.

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0360796

55651